

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

**ROLE CHYTRÉHO TELEFONU V ŽIVOTĚ STUDENTA SKRZE
PERSPEKTIVU ČASU**

Bakalářská diplomová práce

OBOR: KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

Autor: Pavel Pekař

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Martin Soukup, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „*Role chytrého telefonu v životě studenta skrze perspektivu času*“ vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne:

Podpis

Poděkování

Chtěl bych zde poděkovat studentům, kteří mi věnovali svůj čas a poskytli mi rozhovory k mému výzkumu. Dále bych rád poděkoval Doc. PhDr. Martinu Soukupovi, Ph.D. za usměrňování a cenné rady a také přítelkyni a rodině za jejich poskytnutou podporu.

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
PEKAŘ Pavel	Pod Mýtem 174, Lukov	F14452

TÉMA ČESKY:

Role chytrého telefonu v životě studenta skrze perspektivu času

TÉMA ANGLICKY:

Role of smartphone in life of a student through time perspective

VEDOUCÍ PRÁCE:

doc. PhDr. Martin Soukup, Ph.D. - KSA

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Cílem práce bude zjistit, jak užívání mobilního telefonu u studentů ovlivňuje strukturování času, zacházení s ním a jak ovlivňuje jejich interakce. Specificky se bude práce věnovat zkoumání vlivu tzv. chytrého telefonu na vnímání a pojetí času a jakým způsobem s ním studenti vysoké školy pracují. Skrze kategorii času bude snaha porozumět tomu, jakým způsobem ovlivňuje chytrý telefon jednání a interakci studentů a jak se tato práce s časem promítá do ostatních kategorií jako je například etika nebo paměť či prostor.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

STRAUSS, Anselm L a Juliet M CORBIN. Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 1999. SCAN, ISBN 80-85834-60-X.

ERIKSEN, Thomas Hylland. Tyranie okamžiku: [rychlý a pomalý čas v informačním věku]. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2005. Sociálně-ekologická edice. ISBN 80-7239-185-2.

BORSCHIED, Peter. Virus času: kulturní dějiny zrychlování. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. Kolumbus. ISBN 978-80-204-1419-9.

ESCOBAR, Arturo. Welcome to Cyberia: Notes on the Anthropology of Cyberculture [online]. Current Anthropology, Vol. 35, No. 3 (Jun., 1994). Dostupné z:

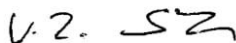
http://www.jstor.org/stable/2744194?Search=yes&resultItemClick=true&searchText=Welcome&searchText=to&searchText=cyberia&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DWelcome%2Bto%2Bcyberia%26amp%3Bacc%3Doff%26amp%3Bwc%3Don%26amp%3Bfc%3Doff%26amp%3Bgroup%3Dnone&seq=1#page_scan_tab_contents

Podpis studenta:

Datum: 27.4.2016

Podpis vedoucího práce:

Datum: 27.4.2016

Anotace

Jméno a příjmení:	Pavel Pekař
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Kulturní antropologie
Obor obhajoby práce:	Kulturní antropologie
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Martin Soukup, Ph.D.
Rok obhajoby:	2017

Název práce:	Role chytrého telefonu v životě studenta skrze perspektivu času
Anotace práce:	Předmětem této teoreticko-empirické bakalářské práce je chytrý telefon a jeho role v životě studenta. Na tento fenomén je nahlíženo skrze perspektivu času. Teoretická část pojednává zejména o vztahu technologií a člověka. V empirické části jsou prezentovány výsledky vlastního kvalitativního výzkumu vycházejícího z kombinace designů etnografie a zakotvené teorie. Ve studentské kavárně bylo uskutečněno zúčastněné pozorování a byly sesbírány rozhovory se studenty Univerzity Palackého. Hlavním cílem je zde ukázat, jak studenti pracují s časem při použití chytrého telefonu a jak se tento jev manifestuje v dalších sférách života. Chytrý telefon s připojením k internetu umožňuje teoreticky neustálou dostupnost a také umožňuje sdílet značné množství informací na libovolnou vzdálenost. Nejen tímto umožňuje chytrý telefon efektivnější využívání času. Student ale není při používání telefonu ve společenském vakuu. Společenské vztahy a kulturní prvky jsou součástí používání této technologie.
Klíčová slova:	Chytrý telefon, Neustálá dostupnost, informační a komunikační technologie, kyborg, kyberkultura, čas
Title of Thesis:	Role of smartphone in a life of a student through time perspective
Annotation:	Subject of this theoretical-empirical bachelor thesis is smartphone and its role in the life of a student.

	This phenomena is researched through perspective of time. In the theoretical part, the focus is mainly on the relationship between technology and human being. The empirical part presents results of research that is based on the combination of designs of ethnography and grounded theory. The research was carried out in a student café with students of the Palacky University. The aim of this thesis is to show how students work with time while using the smartphone and how is the usage demonstrated in various spheres of their life. Smartphone with connection to internet allows to be „always on“ and also allows sharing a lot of information with basically no distance limitations. However, smartphone offers many options how to structure and use time as much effectively as we can. Student is not in a vacuum while using the smartphone. Social interactions and cultural aspects are also part of the use of this technology.
Keywords:	Smartphone, Always on, ICT, cyborg, cyberculture, time
Názvy příloh vázaných v práci:	-
Počet literatury a zdrojů:	18
Rozsah práce:	64 s. (99 424 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod.....	9
Teoretická část.....	13
1. Technologie, člověk a společnost.....	13
1.1. Přístup B. Pfaffenbergera: humanizovaná příroda	13
1.2. Přístup D. Haraway a D. Hakkena: Kyborg	15
1.3. Přístup A. Escobara: Antropologie kyberkultury	17
2. Modernita, čas a prostor.....	18
2.1. Přístup A. Giddense: oddělení prostoru a času.....	18
2.2. Přístup M. Castellse: Síťová společnost	19
2.3. P. Borscheid: Historický kontext zrychlování modernity	21
2.4. Přístup T. H. Eriksena	24
3. Chytrý telefon a neustálá dostupnost	25
3.1. Polymédia	25
3.2. Neustálá dostupnost.....	26
3.3. Spojené/propojené já.....	27
4. Shrnutí teoretické části	29
Empirická část.....	30
5. Metodologie	30
5.1. Cíle výzkumu	30
5.2. Návrh výzkumu.....	30
5.3. Metody výzkumu	31
5.3.1. Metody sběru dat	31
5.4. Výzkumná otázka	32
5.5. Výzkumný vzorek	33
5.5.1. Představení rozhovorů s participanty.....	34
5.6. Postup při analýze	35
6. Výzkumná část – výsledky	36
6.1. Úvodní kontextualizace	36
6.2. Pozorování a sebereflexe	38

6.3. Pořád u sebe, pořád dostupný	41
6.4. Sdílení, spojení.....	43
6.5. Čas.....	45
6.5.1. Oddělení času, prostoru a místa	45
6.5.2. Ztráta času	47
6.6. Etika a pozornost.....	49
6.6.1. Etika.....	49
6.6.1.1. Etika a pozornost v kombinaci při používání telefonu.....	53
6.6.2. Pozornost.....	55
7. Shrnutí empirické části	58
8. Diskuse.....	58
Závěr	59
Seznam použité literatury a pramenů	63

Úvod

Předkládaná bakalářská práce by se klidně také mohla jmenovat „Role chytrého studenta v životě telefonu“. Tím chci naznačit, že chytrý telefon má samozřejmě určité vlastnosti a charakteristiky, ale student je ten, který s telefonem zachází a je také zároveň součástí společnosti. Student, společnost a chytrý telefon jsou ve složitém vzájemném vztahu. K mému výzkumu mě motivovala i osobní potřeba pochopit používání telefonu. Chtěl jsem zjistit, jak lidé pracují s telefonem ve společenských situacích a co je k tomu vede. Používání telefonu je navíc dnes již často bráno jako samozřejmost. Zvláště pak uživatelé, kteří tuto technologii využívají intenzivně. Témata, která působí na první pohled takto samozřejmě, často skrývají více, než se může zdát.

„Mladí jsou závislí na telefonech.“ V současném mainstreamovém diskurzu pozoruji časté zmínky o závislosti mladých lidí na telefonu a s tím související výzkumy, které se zabývají problematikou vlivu moderních technologií na člověka, hlavně z psychologického hlediska. Jedná se často o jednoduchý technologický determinismus, ve kterém je technologie nezávislá na společnosti a má přímý vliv na člověka. Antropologický přístup je charakteristický kombinací globálních fenoménů, jakými bezesporu moderní komunikační technologie jsou a lokálních výzkumů zakotvených v empirických datech. V mém případě se jedná o etnografický výzkum studentů Univerzity Palackého provedený v kavárně.

Většina participantů, se kterými jsem měl možnost zkoumat používání chytrých telefonů, využívá mobilních dat v telefonu. Z dat Českého statistického úřadu se můžeme dozvědět, že v roce 2015 internet v mobilu používalo 37 % dospělé populace. Mezi lidmi ve věku 16–24 let bylo ve

stejném roce toto číslo 77 %.¹ Dle vzdělanostních skupin bylo procento nejvyšší u vysokoškolsky vzdělaných osob. Ve skupině, na kterou jsem se zaměřoval, je tedy statisticky největší podíl uživatelů internetu. V textovém shrnutí, které ČSÚ nabízí, se můžeme dočíst, že lze v budoucnosti očekávat rozšíření internetu v mobilu napříč věkovými i vzdělanostními kategoriemi. Domnívám se tedy, že se můj výzkum zaměřuje na jev, který se u nás brzy může stát normou.

Jedná se o teoreticko-empirickou analýzu používání chytrého telefonu studenty z perspektivy času. Zvolil jsem kombinaci etnografického výzkumu a zakotvené teorie. Zakotvená teorie je totiž vhodná na výzkum fenoménu a etnografický výzkum se zase využívá na studium určité skupiny. (Hendl, 2005, s. 103) Práce je tedy rozdělena na část teoretickou a empirickou. V první části teoretické části nejprve představuji běžné přístupy ke vztahu technologií, společnosti a člověka, které nastiňuje Bryan Pfaffenberger (1988) a které následně také kritizuje z antropologické perspektivy. Na Pfaffenbergera navazují David Hakken (1999) a Donna Haraway (2002) se svými koncepty kyborga. Tyto koncepty problematizují hranici člověk-technologie. Do centra zájmu se zde následně dostávají moderní technologie, jejich vztah k člověku a tematizuje se zde také povaha změn souvisejících s těmito technologiemi. Tímto se zabývá antropologie kyberkultury, kterou představuje Arthuro Escobar (1994). Ten se domnívá, že je nutné analyzovat moderní technologie a společnost v souvislosti s modernitou. Ve své práci jsem si proto zvolil kategorii času a s tím spojeného prostoru jako aspekt modernity, kterým se zde budu v souvislosti s chytrým telefonem zabývat. Peter Borscheid (2007) ukazuje ve své knize *Virus času* kulturně historický kontext vývoje technologií a zrychlování moderní společnosti s tímto vývojem souvisejícím. Mám za to, že chytrý telefon je dalším logickým krokem ve změnách souvisejících se

¹ Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/informacni-spolecnost-v-cislech-2016>

zrychlováním společnosti, nelze na něj však pohlížet optikou nekritického technického determinismu.

V druhé části se věnuji vztahu mezi modernitou, časem a prostorem a mezi informačními a komunikačními technologiemi. Zabývají se tím Anthony Giddens (1999), který odděluje čas a prostor v modernitě, což ji dělá dynamickou, dále Manuel Castells (2007, 2009), který pracuje s pojmem *síťová společnost*, která vzniká kolem technologií a poslední, kdo se tímto zabývá je Thomas Hylland Eriksen (2005), který se ve své knize *Tyranie okamžiku* přiznává k technickému determinismu a zabývá se celkovým vlivem moderních technologií na společnost, konkrétně řeší například informační zahlcenost.

V poslední kapitole teoretické části přibližuji chytrý telefon jako zařízení umožňující fungování v režimu neustálého připojení. Neustálou dostupností se zabývají danah boyd² (2011) a Sherry Turkle (2008), která se konkrétně zabývá výzkumem identity v souvislosti s neustálým připojením. Chytrý telefon v sobě kombinuje funkce klasického telefonu (mobilitu, volání a SMS zprávy) s možností používat různé aplikace a připojovat se na internet. Tato provázanost funkcí a možností chytrého telefonu se nazývá konvergence. Perspektivu času tedy propojuji s výzkumy, které se zabývají neustálou dostupností umožněnou právě chytrými telefony. Tyto výzkumy čas (respektive zrychlování) zmiňují, avšak tento aspekt neakcentují a hlouběji se jím většinou nezabývají. A proto jsem se v této práci právě o takovou analýzu pokusil.

V empirické části práce si kladu následující otázky: Jak pracuje student s časem a prostorem v rámci použití chytrého telefonu? Jak pracují studenti s tím, že mohou být neustále připojení a dostupní? Jak vstupuje chytrý telefon

² Toto není chyba, sama boyd si přeje být označována malými písmeny, a proto to zde respektuji.

do stávajících etických formací a jakým způsobem pracují studenti s pozorností? Cílem mé práce tak je prozkoumat chytrý telefon z perspektivy času jako zařízení umožňující neustálou dostupnost tak, jak jej používají studenti Univerzity Palackého v Olomouci.

Výzkum v používání chytrých telefonů je dnes poměrně populární a zajímá se o něj mnoho oborů. Většina těchto prací využívá buď kvantitativních metod, nebo pouze rozhovorů bez dlouhodobějšího pozorování. Mým hlavním přínosem je proto kombinace dlouhodobého pozorování a rozhovorů a také využití antropologického teoretického rámce, který není, minimálně v našem prostředí, úplně běžný.

Teoretická část

1. Technologie, člověk a společnost

1.1. Přístup B. Pfaffenbergera: humanizovaná příroda

Bryan Pfaffenberger (1988, s. 216) se vymezuje proti nahlížení na technologii z pohledu západního diskurzu. Autor identifikuje dva hlavní přístupy, které jsou součástí tohoto diskurzu. Prvním je technologický determinismus, který pohlíží na technologie jako na příčinu proměn sociálních formací. Druhým je pak technologický somnambulismus, který nevidí mezi sociálními formacemi a technologiemi žádnou souvislost. Tyto dva pohledy zamlžují sociální volby a vztahy, které jsou obsaženy v každém technologickém systému. Pfaffenberger proto navrhuje, po vzoru Marcela Mause, přistupovat k technologiím jako k totálnímu sociálnímu fenoménu. Technologie je z tohoto pohledu chápána jako zároveň materiální, sociální a symbolická. Výroba a použití technologií je vlastně humanizování přírody.

Z pohledu technologického somnambulismu je technologie neutrální věc, která je prostě používána. Technologie není ani špatná, ani dobrá, je morálně a eticky neutrální. Tento pohled však nereflektuje technologii jako poskytovatele struktury a významu lidskému životu. Kritika tohoto pohledu tvrdí, že se jedná se o mnohem složitější vztah. Technologie jsou tvořeny a používány, což se sebou přináší změny vzorců lidského chování a změny lidských institucí. Nejedná se však o prostý technologický determinismus. Jedinec má možnost volby. Technologický determinismus tedy označuje způsob nahlížení na technologii jako na nezávislého činitele, který diktuje způsob lidského sociálního a kulturního života. Historie je z tohoto pohledu sérií technologických změn, kterým člověk pouze přihlíží. Nelze zde však hledat jednoduchý kauzální vztah. (Pfaffenberger, 1988, s. 238-239)

Naproti tomu sociální konstruktivismus poukazuje na to, že technologie není neutrální a má v sobě sociální obsah. Na úspěch technologie nemají vliv jenom technické, ekonomické a racionální faktory. Úspěšnou technologii musí přejmout sociální skupina. Charakteristické pro tuto skupinu je, že všichni členové této skupiny sdílí významy přiřazené konkrétnímu artefaktu. Sociální konstrukce v tomto případě znamená, že *„jeden soubor významů převáží nad jinými“* ve vztahu k danému technologickému artefaktu (Pfaffenberger, 1988, s. 240) a taky že: *„Na každou technologii by mělo být nahlíženo jako na systém. A to nejen na systém nástrojů, ale také systém sociálního chování a technik.“* (Pfaffenberger, 1988, s. 241) Součástí technologie je také praktická znalost toho, jak tuto technologii používat. Tato znalost musí být nějakým způsobem sdílena a předávána, jako jakýkoliv jiný aspekt kultury. Žádná technologie nemůže existovat, pokud lidé neví, jak tuto technologii používat. U technologie je tedy potřeba zkoumat její dopad zakotvený v sociálních vztazích a významech, protože technologie není nezávislá proměnná, která má vliv na kulturu. Technologie je sama o sobě soubor sociálního chování a systém významů. (Pfaffenberger, 1988, s. 241)

Na technologii by se tak mělo pohlížet jako na humanizovanou přírodu. Je totiž potřeba se vyhnout ideologickým pozicím, na kterých je založeno západní uvažování o technologiích. Toto uvažování fetišizuje technologie jako objekty a skrývá tak vztah mezi sociálními normami, kulturními hodnotami a technologiemi. Pohlížet tedy na technologii jako na humanizovanou přírodu znamená nahlížet na ni jako na sociální fenomén. Technologie je *„sociální konstrukce přírody kolem nás a v nás“*. Nelze tedy říci, že technologie přináší změnu, ale jedná se o složitý oboustranný vztah. (Pfaffenberger, 1988, s. 243-245)

1.2. Přístup D. Haraway a D. Hakkena: Kyborg

Je vhodné zde zmínit esej Donny Haraway „Cyborg Manifesto“ jelikož se dle Davida Bella (2007, s. 91) jedná o zásadní text v kyberkulturních studiích. Haraway byla a je inspiračním zdrojem mnoha teoretiků a její myšlenky jsou velmi podobné tomu, co dále rozvíjí Hakken a ostatní. Jedná se totiž zároveň o manifest, který je navíc ironický a mnohoznačný. Bell (2007, s. 94-98) označuje tuto práci jako obtížnou, jelikož autorka využívá mimo jiné ironii, což vedlo po vydání eseje k několika problémům. Buď byl celý text odsouzen jako zbytečný postmoderní relativismus, nebo byly jednotlivé výroky brány příliš vážně. Její práce je také politicky a eticky zaměřená. Proto si zde s Davidem Bellem místy interpretačně vypomohu. Haraway (2002, s. 56) navrhuje perspektivu světa kyborga jako sociální a tělesné reality, kde *„se lidé nebojí svého společného původu se zvířaty a stroji ani trvale částečných identit a příkladných stanovisek.“* Ústředním motivem je tedy kyborg a s ním spojené překračování hranic. Haraway popisuje pojem kyborg takto: kyborg, kybernetický organismus, je spojení technologického a biologického, existuje jak v sociální realitě, tak ve sci-fi a ohrožuje hranice organismu-stroj. Moderní medicína a moderní válka jsou plné kyborgů. (Haraway, 2002, s. 52) V tomto ohrožení hraje svou roli sama věda, respektive technověda, která umožňuje zákroky jako xenotransplantace³, čímž napadá hranici člověk-zvíře. Kyborg také narušuje hranici fyzické-nefyzické. Technověda tak ohrožuje výše zmíněné dualismy, které jsou typické pro západní společnost. (Bell, 2007, s. 100-101) Haraway využívá kyborga jako metaforu na rozmazávání hranic, čímž podryvá dualismy, podle kterých myslíme a žijeme. (Bell, 2007, s. 109)

³ Transplantace zvířecích orgánů do lidského těla.

V tomto smyslu na Haraway navazuje David Hakken. Ten také relativizuje pojem kyborg, původně zamýšlený pro novou formu života s vylepšenými schopnostmi. Snaží se poukázat na umělou hranici mezi technologií a člověkem (zvlášť patrnou v technologickém determinismu) tvrzením, že entity nesoucí lidskou kulturu byly vždycky kombinací technologického a biologického, tedy svým způsobem kyborgové. Otázka potom spíše je, nakolik se tito „kyborgové“ liší v kyberprostoru (za účasti pokročilých informačních technologií) od „kyborgů“ v před-kyberprostoru. (Hakken, 1999, s. 4-5)

S člověkem a technologií je potřeba pracovat v jednom rámci, protože technologie se stala v průběhu evoluce neoddělitelnou od člověka. (Hakken, 1999, s. 66-67) Kombinace biologických a technologických faktorů provází vývoj člověka již od počátku jeho existence, což lze dobře ukázat například na ztrátě ochlupení, které bylo pravděpodobně umožněno technologiemi, jakými jsou rozdělávání ohně nebo schopnost stavět přístřeší a vyrábět oblečení. Lidská schopnost adaptace se stala více technologickou, ale zároveň je tato schopnost ukotvena v rámci sociálního kontextu. (Hakken, 1999, s. 83) Vznik jazyka, respektive znakové řeči lze označit jako příklad rané „kyborgifikace“. Znakovou řeč totiž můžeme chápat jako komunikační technologii, jde o *„úmyslný kontrolovaný pohyb těla, což neznamená jenom použití těla k odkazování k něčemu jinému, ale znamená to také použití těla jako nástroje.“* (Hakken, 1999, s. 83) Hakken se těmito příklady snaží ukázat, že je předčasné mluvit o počítačové revoluci jenom proto, že používáme nové technologie. Technologie provází člověka od počátku a navzájem se ovlivňují a utváří. Člověk a technologie jsou v tomto pojetí jedna entita, tedy kyborg. Proto je nejdříve potřeba prozkoumat povahu těchto technologií a zjistit, jestli tyto „nové“ technologie znamenají fundamentální změnu oproti předchozímu stavu.

1.3. Přístup A. Escobara: Antropologie kyberkultury

Arturo Escobar, který je považovaný za prvního teoretika antropologické perspektivy kyberkultury, vytyčuje možné cíle pro její výzkum. Při tom vychází z předpokladu, že žádná (nová) technologie neexistuje ve vakuu, ale je součástí (kyber)kultury. Tímto tedy navazuje na předchozí teoretiky.

Studium kyberkultury by se tedy mělo zabývat kulturními konstrukcemi a rekonstrukcemi, ze kterých nové technologie vychází a které tyto nové technologie zase formují, protože nové technologie z nějakých kulturních podmínek vychází a tvoření nových podmínek se zase účastní. Escobar (1994, s. 211) navrhuje nahlížet na oblast vědy a technologií jako na klíčovou oblast tvorby kultury. Antropologie, otevřená této myšlence, by se měla právě touto tvorbou zabývat. Domnívá se totiž, že právě antropologie jako taková je vhodná na jakousi *kulturní diagnózu*, na zjištění a popsání toho, co se děje a jaké nové praktiky a transformace doprovázejí vědeckotechnický vývoj. (Escobar, 1994, s. 216) Podle Escobara (1994, s. 214) se kyberkultura skládá ze dvou částí: biosociality a technosociality. Biotechnologie dávají vzniknout oblasti biosociality a počítačové a informační technologie pak zase umožňují vznik technosociality, což je proces sociokulturní konstrukce spuštěné s příchodem nových technologií.

Výše zmínění autoři problematizují hranici člověk-stroj, respektive člověk-technologie. Toto můžeme vztáhnout na chytrý telefon, který také není konstruován nezávisle na společnosti. Společnost, vztahy ve společnosti a její hodnoty telefon neoddělitelně doprovázejí – jsou jeho součástí. Escobar (1994, s. 213-214) zařazuje kyberkulturu do kontextu modernity, protože tvrdí, že skrze tuto modernitu a její pochopení pak můžeme – a musíme – nahlížet na nové technologie. Proto se budu dále hlavně zabývat vztahem modernity a času.

2. Modernita, čas a prostor

V této kapitole není mým cílem teoretizovat modernitu, ale pouze přiblížit jeden její aspekt, a to transformaci času a prostoru, protože se domnívám, že tuto transformaci lze sledovat při používání chytrého telefonu. Významnými teoretiky povahy času a prostoru v modernitě jsou Anthony Giddens a Manuel Castells. Druhý zmíněný pojednává dle jeho vlastní terminologie spíše o *informačním věku*, respektive o *síťové společnosti* než o modernitě, proto zde může jeho zařazení vypadat jako mírně problematické. Domnívám se však, že oba autoři teoretizují povahu současného světa, činí tak pouze pod jinými pojmy. Castells spíše na Giddense a modernitu navazuje, než že by si odporovali. Castells se navíc přímo zabývá vztahem mezi moderními informačními technologiemi a časem a prostorem, tudíž je zde jeho využití adekvátní.

2.1. Přístup A. Giddense: oddělení prostoru a času

Podle Giddense (2003, s. 25) existuje souvislosti mezi oddělením času a prostoru a extrémní dynamikou modernity. Pro předmoderní společnosti bylo typické spojení času a místa a měření tohoto času bylo často nepřesné. Vynález mechanických hodin dává dále Giddens do přímého vztahu k oddělení času a prostoru: „*Hodiny vyjadřovaly jednotný rozměr „prázdného času“, kvantifikovaným způsobem, který umožnil přesné označení „zón“ dne, (například „pracovního dne“).*“ (Giddens, 2003, s. 24) Spojení prostoru a času platilo až do doby, „*kdy se jednotnost měření času mechanickými hodinami dostala do souladu s jednotností v sociální organizaci času*“. (Giddens, 2003, s. 24) Prázdný čas je pak podmínkou pro *prázdný prostor*. Ten vzniká oddělením prostoru od místa. Místo „*odkazuje k fyzickému rámci sociální činnosti v její geografické situovanosti*“. (Giddens, 2003, s. 24) Tyto dva termíny se v předmoderní

společnosti z velké části shodovaly. Určitému prostoru většinou připadaly nějaké místní aktivity. Vzestup modernity s sebou přináší zvýšení odtrhování prostoru od místa. A to tím, že „podporuje vztahy mezi nepřítomnými druhými, kteří jsou místně vzdáleni od situací bezprostřední interakce.“ (Giddens, 2003, s. 25) Místo se stává čím dál více *fantasmagorickým*, což znamená, že „místa dění jsou zcela prostoupena a formována sociálními vlivy, které jsou od nich značně vzdáleny“. (Giddens, 2003, s. 25) Oddělení času a prostoru následně umožňuje jejich „přeskupení ve vztahu k sociální činnosti“. Toto oddělení a následné zformování do standardních „prázdných“ dimenzí rozbíjí spojení mezi sociální činností a její „vázaností“ na zvláštnosti kontextů přítomnosti“. (Giddens, 2003, s. 23-26)

2.2. Přístup M. Castellse: Síťová společnost

Manuel Castles (2009, s. 24) definuje *síťovou společnost*⁴ takto: „*Síťová společnost je společnost, jejíž struktura je tvořena kolem sítí, které jsou aktivovány informačními a komunikačními technologiemi založenými na digitálním zpracování a na mikroelektronice.*“ S teorií *síťové společnosti* se pojí dva důležité koncepty, kterými jsou *proudoprostor*⁵ a *bezčasý čas*⁶. *Proudoprostor* je termín, jehož účelem je popsat reorganizaci společnosti v souvislosti s moderními technologiemi: „*Proudoprostor je materiální organizace simultánní sociální interakce na vzdálenost skrze síťovou komunikaci s technologickou podporou telekomunikací, interaktivních komunikačních systému a rychlých transportních technologií.*“ (Castells, Fernández-Ardèvol, Qiu & Sey, 2006, s. 171)

Proudoprostor odkazuje na možnost asynchronní interakce ve vybraném čase na určitou vzdálenost. Castells navazuje na Giddense a tvrdí, že čas byl dříve definován jako sekvence praktik. Biologický čas vychází ze sekvencí naprogramovaných

⁴ V originále jako *network society*.

⁵ Space of flows, překlad převzat z Eriksen (2005)

⁶ V originále jako *timeless time*.

v přírodních životních cyklech. Sociální čas je jakási nadstavba biologického času, vycházející z armádně-vojenského ideologického aparátu. *Síťovou společnost* definuje snaha vymazat čas zrušením návaznosti za použití informačních a komunikačních technologií, čímž vzniká *bezčasý čas*. Toho se dosahuje kompresí času (což můžeme pozorovat například na praktikování multitaskingu) a také za pomoci narušování sekvencí sociální praktik, což znamená skládání současnosti, minulosti a budoucnosti v náhodném pořadí (například v hypertextu). To je rozdíl oproti industriálnímu času, kde jeho přesné měření umožňovalo „přirazení úkolu a pořádku každému momentu života“. (Castells, 2009, s. 34-35)

Rozšiřování mobilních komunikačních zařízení napomáhá těmto jevům proniknout do každodenního života, protože tato zařízení spojují sociální praktiky mezi několika místy a umožňují tak vznik *proudoprostoru*. Prostor sociální interakce je tak redefinován skrze komunikační sítě. Lidé jsou tam a jsou i tady, na několika místech zároveň. Vzniká tak například možnost domlouvat se na setkání v reálném čase a upřesňovat místo setkání pomocí *mikrokoordinace*. Mobilní telefon se stal individualizovaným zařízením, které je možné použít ve všech prostorových kontextech k vytvoření nového prostoru selektivní komunikace. Bezdrátová komunikace redefinuje význam místa jako prostor ke komunikaci, na čemž má hlavní podíl neustálá konektivita. Dostupnost bezdrátové komunikace také umožňuje naplnit čas sociálními praktikami v momentech, kdy nelze dělat nic jiného. Například ve volném čase nebo při čekání ve frontě. (Castells, Fernández-Ardèvol, Qiu & Sey, 2006, s. 171-174) Mobilní zařízení tak umožňují naplňovat čas, který by byl dříve považován za „mrtvý“ a naplňování takového času vede k jeho kompresi. (Castells, Fernández-Ardèvol, Qiu & Sey, 2006, s. 176) Na tyto dva autory odkazují Peter Borscheid a Thomas Hylland Eriksen a vycházejí z nich ve svých pracích, kterým se věnuji v následujících kapitolách.

2.3. P. Borscheid: Historický kontext zrychlování modernity

Borscheid (2007) poskytuje hodnotný kulturně-historický exkurz do dějin zrychlování, což úzce souvisí s povahou modernity. Autor se zaměřuje na euro-atlantický prostor a největší důraz klade na německé prostředí. Borscheidova kniha je spíše technicko-deterministická a je nutné na ni tak pohlížet. Autor zde popisuje technické a ekonomické změny vedoucí ke zrychlování společnosti a je vhodné si zde tento vývoj nastítnit, protože chytrý telefon z něj vychází.

Popis zrychlování začíná pozdně středověkou a raně novověkou vesnicí. Člověk dříve žil v rytmu přírody, protože na ní závisel – příroda dává živobytí a člověk ji využívá, ale nedokáže si ji podmanit, musí se jí tedy podřídít. Dále tvrdí, že společenskou hodnotou není zrychlování, ale tradice a rozvážnost. Mohli bychom říci, že nemá smysl zasít dříve než sused, ale má smysl zasít ve vhodnou dobu. (Borscheid, 2007, s. 14-15) Zde nastává přerod v chápání času tak, jak jej popisuje Giddens (2003) v kapitole 2.1. Do protikladu k tomuto pojetí času podle rytmu přírody staví autor obchodníky a města. Ti mají totiž zájem o zrychlování, a proto povzbuzují rozvoj technologií umožňujících rychlejší přepravu. V souvislosti s tímto se také s časem začíná pojít imperativ využití. (Borscheid, 2007, s. 63) Vynálezci se snaží vylepšit stroje tak, aby byly rychlejší, a imperativ rychlosti proniká do většiny výrobních odvětví. (Borscheid, 2007, s. 90) Podle Borscheida (2007, s. 105-108) se najdou tací, jenž zrychlování kritizují, ale většina toto zrychlování kvituje. Rychlost se posunuje v hodnotovém žebříčku směrem nahoru. Vznikají nové vynálezy, zrychluje se nejenom doprava, ale i přenos informací. (Borscheid, 2007, s. 148-149) Také zmiňuje racionalizaci času: *„Každý úspěšný pokus o zrychlení vybízí člověka k tomu, aby zacházel s časem ještě racionálněji a vykonával ještě více činností najednou*

(...). *Pokrok se nyní měří i tím, jak hospodárně člověk dovede využít čas.*" (Borscheid, 2007, s. 150)

Důležitou událostí bylo, když si v roce 1876 nechal Alexander Graham Bell patentovat telefonní přístroj. První telefonní sítě vznikají od roku 1877, transatlantické spojení je ale navázáno až v roce 1956. (Borscheid, 2007, s. 172) Vynález telefonu byl důležitý proto, že: *„Nová komunikační technologie zvyšuje průhlednost trhu, zároveň však od všech účastníků vyžaduje rychlejší schopnost reakce.*" (Borscheid, 2007, s. 175) Do popředí společenského zájmu se dostává efektivita a snaha stihnout co nejvíce. (Borscheid, 2007, s. 185) Další technologie podílející se na zrychlování společnosti byli železnice, paroplavba, telegraf a rádiové vlny, protože: *„odstraňují pojem „vzdálenost“ a jejich vítězné tažení vyvolává v člověku touhu zrychlit i všechny ostatní oblasti života.*" (Borscheid, 2007, s. 177)

Dále zmiňuje Fredericka W. Taylora, se kterým se pojí pojem racionalizace a uvádí příklady na dělnících – na dělníka se začíná pohlížet jako na stroj, který lze měřit a formovat. Taylor se snaží optimalizovat práci dělníků za pomoci analýzy a nastavení ideálních pracovních procesů, čehož dosahuje za pomoci měření pohybů stopkami. Žádný čas nesmí přijít nazmar a každý pohyb musí být ideální. (Borscheid, 2007, s. 282-285) Můžeme zde vidět tendenci ještě k lepšímu a efektivnějšímu využití času.

Dalším krokem ve zrychlování je podle Borscheida (2007, s. 305-306) rozšiřování taylorismu do ostatních sfér života. Z hospodyně se má stát manažerka, která domácnost organizuje, protože špatná organizace znamená ztrátu času. K tomu jí mají pomoci nejmodernější stroje. S tím, jak se rozšiřují zrychlující technologie z továren do domácností a běžného života, přijímají postupně lidé princip zrychlování za svůj. (Borscheid, 2007, s. 374-375) 20. století pak Borscheid vidí takto: *„Rychlejší tempo ve výrobě a v dopravě stále více přetváří životní styl, chování a vnímání lidí. Moderní muž a moderní žena konce*

20. století chápou život jako sportovní výzvu a na plný plyn se ženou kupředu.“
(Borscheid, 2007, s. 387)

Další technologii, kterou Borscheid (2007, s. 392-401) přibližuje, je počítač, protože zrychluje další činnosti. Počítač čte, píše, vyhledává, filtruje, třídí a uchovává informace. Sám je navíc velmi rychle zdokonalován. Stále se zvyšuje objem přenesených dat. Vznikají čím dál menší, výkonnější a rychlejší čipy. Počítač můžeme nyní najít téměř všude, jak v raketě, tak v pračce nebo i právě v mobilním telefonu. V roce 1975 přichází Ed Roberts s prvním osobním soukromým počítačem, jenž se stane základem pro Apple. V roce 1981 ho následuje firma IBM s PC (Personal Computer). Předchůdci dnešního internetu vznikají v gesci americké vlády od 50. let. Od 80. let vznikají soukromé sítě, které si *„žijí vlastním životem“*. Internet také umožňuje čím dál většímu počtu lidí podílet se na rychlosti, lze díky němu *„kdykoliv, kdekoliv a v reálném čase komunikovat s celým světem.“* V roce 1990 je zaveden termín world wide web. V roce 1973 je k počítačové síti připojeno 25 počítačů, v roce 2001 je to více než sto milionů. Internet, díky svým vlastnostem, umožňuje budování a spravování globálního hospodářství. Vzniká *„globální finanční trh fungující v reálném čase.“* a taky *„Vynálezem internetu se čas zcela odpoutává od prostoru“*. (Borscheid, 2007, s. 402)

V této kapitole jsem shrnul vývoj technologií podle Borscheida. Vše, co zde bylo popsáno, ukazuje, že chytrý telefon s možností připojení k internetu je kombinace výše zmíněného technologického vývoje. V používání chytrého telefonu můžeme vidět hodnoty podobné, ne-li přímo shodné s tím, co Borscheid popisuje.

2.4. Přístup T. H. Eriksena

Z A. Giddense a M. Castellse při své interpretaci vychází také Thomas Hylland Eriksen v knize *Tyranie okamžiku*. Souhlasí se souvislostí mezi informačními technologiemi, časem a zrychlováním: „Globální telekomunikace založené na reálném čase vytvářejí pro lidský život jiný rámec než všechny předcházející technologie“ (Eriksen, 2005, s. 58) Nabízí podobný historický přehled jako Borscheid (2007), jenž dále rozvíjí různé interpretace. Tato nová technologie navazuje na předešlé vynálezy, které „přispěly k odpoutání komunikace od jejího bezprostředního kontextu“. Těmito technologiemi jsou písmo, hodiny a peníze. Písmo umožňuje uchovávat znalosti a přidávat k nim další, hodiny dělají z času mechanickou a univerzální veličinu a peníze umožňují porovnat hodnotu zboží. (Eriksen, 2005, s. 58) Hodiny podle Eriksena (2005, s. 45-46) externalizují čas a tím se z něj stává něco, co existuje nezávisle na lidské zkušenosti – tento čas je tedy objektivní a měřitelný. Pojem „jedna hodina“ potom představuje abstraktní prázdnou jednotku, kterou lze naplnit jakoukoliv činností. Pro toto se používá termín *prázdný kvantifikovaný čas*.

Eriksen (2005, s. 21-22) se domnívá, že žijeme v informační společnosti ne proto, že by byly informace nejdůležitějším produktem (tím jsou stále průmyslové výrobky), ale proto, že informační technologie prostupují všemi typy výroby a služeb. Změna a vývoj navíc přicházejí čím dál rychleji. Rozhlasu trvalo 38 let dostat se k 50 milionů posluchačům, televize na to potřebovala 16 let a internet pouhé 4 roky. (Eriksen, 2005, s. 98) V souvislosti s internetem můžeme pozorovat křivky exponenciálních růstů informací. To vede ke komprimaci času, protože se snažíme dostat více informací do omezeného času. V určitém bodě se pak čas blíží nule, což vede k tzv. *vršení*. Nastává přechod od pomalého a kumulativního k rychlému a momentálnímu. (Eriksen, 2005, s. 101-105) Informací je tolik, že se čím dál důležitější stávají

filtry, a to jak technické, tak mentální. Pozornost se tedy stává nedostatkovým zbožím. (Eriksen, 2005, s. 27-28) Internet nabízí svobodu volby v neomezeném množství. Je také principiálně možné všechno a každý uživatel si může skládat svůj osobitý celek, čímž se ale přichází o vnitřní souvislost, celostní vnímání a pomalost (Eriksen, 2005, s. 109) Nová flexibilita vede také k mizení hranice mezi prací a volným časem. (Eriksen, 2005, s. 128)

3. Chytrý telefon a neustálá dostupnost

3.1. Polymédia

Teorie polymédií, kterou společně vytvořili Daniel Miller a Mirca Madianou (2012), nabízí pohled na chytrý telefon jako na sociálně-kulturní fenomén, což je v souladu s teoriemi nastíněnými výše. Autoři nejdříve pracují s konceptem polymédií v kontextu různých technologií a médií. Mirca Madianou (2014) pak tuto teorii aplikuje na samotný chytrý telefon. Pojem polymédia si vybírají jako alternativu k pojmu „multimédia“, který se vztahuje k médiím kombinujícím například text, zvuk a video, což jsou různé formy obsahu. Dále se vymezují proti termínům jako „vícekanálový“ a „víceplatformní“, které implicitně předpokládají hierarchii. Naproti tomu polymédia chápou jako komunikační prostředí, ve kterém má jedinec možnost volby. Autorům zde jde právě o výzkum toho, jak se v daném prostředí uživatelé pohybují a na základě čeho volí médium a způsob jeho využití. Důraz se zde neklade na kvality jednotlivých médií, ale na sociální a emocionální důsledky volby jednotlivého média v kontextu interpersonálních vztahů. Polymédia také reflektují fenomén konvergence médií, kdy dochází k prolínání aplikací a platform. Například aplikaci Skype je možné spustit jak na počítači, tak na chytrém telefonu. Autoři poukazují na rozšíření komunikačních technologií a také na zvýšenou konvergenci těchto technologií, což je dobře vidět právě na chytrém telefonu. Tyto faktory

proměňují dálkovou interpersonální komunikaci. Různé manifestace těchto změn je možno pozorovat globálně. (Medianou & Miller, 2012, s. 170-172)

Madianou (2014) posléze aplikuje tento koncept přímo na chytrý telefon. Tuto teorii zde zmiňuji, protože upozorňuje na dva důležité jevy spojené s chytrým telefonem. Jedná se o konvergenci a kulturu neustálého připojení. Chytrý telefon je typickým příkladem konvergence, protože kombinuje funkce klasického telefonu, počítače a internetu a tím přetváří nejen technologie a platformy, ale také praktiky jeho uživatelů. Přenositelnost spolu s přístupem k internetu vedou k možnosti být neustále připojen. (Madianou, 2014, s. 667)

Madianou (2014, s. 674) při návratu do terénu zaujalo, že ji participantů udávali kratší dobu strávenou na internetu než v letech předchozích. Bylo to proto, že participantů nepovažovali kontrolování Facebooku přes chytrý telefon jako „bytí online“. Dříve, bez mobilního připojení, bylo potřeba jít někam, kde je internet, například do kavárny, a připojit se tam. Chytré telefony umožňují připojení se kdykoliv a kdekoliv, a tak dělají z připojení k internetu součást běžného života. Uživatelé tak mohou stále častěji překračovat hranici online/offline a někteří již berou bytí online za samozřejmost.

3.2. Neustálá dostupnost

Etnografickým výzkumem kultury neustálého připojení⁷ (a vztahu technologií a společnosti obecně) se zabývá danah boyd (2011), která se snaží tuto (sub)kulturu přiblížit a zároveň si je vědoma toho, že je této (sub)kultury součástí. Boyd (2011) také poukazuje na problematičnost otázek dotazujících se na dobu strávenou na internetu. Tvrdí, že mimo dobu spánku a dobu strávenou ve sprše může použít telefon vždy, když chce a potřebuje.

⁷ V originále jako *always on*.

Například pokud se s někým neshodne, kdykoliv může jít na Wikipedii a dohledat si informace, které napomohou rozřešení sporu. Boyd (2011) popisuje stav, kdy v podstatě není nikdy online ani offline, protože online je díky technologii na dosah ruky a je tak možné se připojit kdykoliv. Poukazuje na to, že není pořád na internetu, ale je pořád součástí sítě, připojená, dostupná. Tato dostupnost má ale svoje meze, záleží totiž na situačně-společenském kontextu. Záleží také na ekonomických faktorech, a i když je u mladší generace větší šance participace v této kultuře, neznamená to, že se jí všichni účastní a naopak, že se jí neúčastní nikdo z generace starší. Jde spíše o osobní hodnoty a přístup k technologiím než o příslušnost ke generaci, byť je zde samozřejmě určitá korelace a mladších je v této kultuře zastoupeno více. Kultura neustálého připojení není jen o konzumaci a produkci obsahu, popisuje boyd (2011), ale také o vytvoření ekosystému, který umožňuje *periferní propojení*. Autorka nesouhlasí, že by se jednalo o patologickou závislost, tvrdí, že technologie je pouze prostředek k přístupu k lidem a informacím. Uznává ale, že je někdy informačně zahlcená a nelze stihnout vše, co internet nabízí. S tím se je, dle jejího názoru, zkrátka potřeba smířit. Čas a pozornost jsou tedy vzácné zdroje a lidé musí volit různé taktiky. Někteří podstupují „digitální půst“, jiní se snaží co nejlépe optimalizovat svůj čas, například pomocí techniky GTD⁸. V kultuře neustálého připojení jde spíše o rozšířenou realitu než o život ve virtuální realitě. (boyd, 2011, s. 71-73)

3.3. Spojené/propojené já

Sherry Turkle je další výzkumnice zabývající se vztahem technologií a společnosti, respektive vztahem technologie a identity⁹. Turkle byla ve svých prvních publikacích k technologiím spíše pozitivní, ale její pozdější publikace

⁸ Technika *Get things done* = Mít vše hotovo.

⁹ Self (já).

už jsou poněkud pesimističtější, což je jasně patrné už z názvu knihy *Spolu sami*¹⁰.

Turkle (2008) rozebírá vztah stavu neustálého připojení a identity. Tvrdí, že naše Já je spojeno se zařízeními, které jsou neustále připojené a neustále po ruce a skrze tyto zařízení jsme pak spojeni s lidmi, hrami, stránkami a tak dále. Turkle (2008, s. 122) se dále domnívá, že lidé čím dál častěji pracují s veřejným prostorem jako s místem, kde můžou být v soukromí se svými zařízeními. To ilustruje na příkladech lidí na ulici, mluvících sami k sobě (tím myslí telefonujících za použití handsfree) nebo na vlakové stanici, kde jsou lidé ponořeni do své *soukromé mediální bubliny*. Autorka toto označuje v odkazu na Victora Turnera jako stav liminality. Tyto prostory nejsou ani veřejné, ani soukromé, ale něco mezi. Neustále připojené přístroje dávají lidem pocit, že mohou stihnout více, být na více místech zároveň a kontrolovat více aspektů svého života. Zároveň vzniká nový druh času, a to čas sdílené pozornosti, někdy nazývané jako průběžná částečná pozornost¹¹. Turkle (2008, s. 129-132) poukazuje na rozmazávání hranic, například mezi prací a osobním životem, na což poukazuje již výše zmíněný Eriksen (2005). Také si všímá změn norem týkajících se toho, co je přípustné při fyzické komunikaci. Autorka také dává technologii do vztahu s rychlostí, kterou tyto technologie umožňují. Dále využívá metaforu kyborga a to proto, že se podle ní učíme vidět technologie jako součást nás samých. Neustále připojené technologie nám umožňují propojení mezi sebou navzájem a přístup k informacím. Když chce v tomto stavu člověk získat více času, odpojí se. To se ale stává čím dál těžším úkolem, protože máme stále častěji pocit, že jsou tyto technologie prodloužením naší mysli.

¹⁰ V originále kniha *Alone Together*.

¹¹ V originále jako *continuous partial attention*.

4. Shrnutí teoretické části

V teoretické části jsem se věnoval vztahu technologií, společnosti a člověka. Pfaffenberger kritizuje technický somnabulismus a technologický determinismus, protože vychází ze západní ideologie. Nabízí třetí možnost, a to pohlížet na technologie jako na humanizovanou přírodu, ve které jsou společnost a technologie v komplexním vztahu.

Koncept kyborga se snaží vypořádat s hranicí člověk-technologie. Za nejdůležitější považuji Escobarovu (1994) antropologii kyberkultury, protože nabízí pohled skrze modernitu, konkrétně perspektivu času, čemuž se v této práci věnuji. Oddělování času od prostoru, o kterém pojednává Giddens (2003), se naplno projevuje u chytrého telefonu, stejně tak kultura neustálé dostupnosti danah boyd (2011) a Sherry Turkle (2008).

Chytrý telefon je možné mít neustále u sebe a komunikovat skrze něj v reálném čase. Navíc, díky konvergenci, hlavně s internetem, nabízí chytrý telefon značné možnosti, což je předmětem následující praktické části.

Empirická část

5. Metodologie

5.1. Cíle výzkumu

Hlavním cílem mého výzkumu bylo zjistit, jak pracují studenti s chytrým telefonem, a to hlavně ve spojení s možností být díky chytrému telefonu s přístupem na internet neustále dostupní. Mým cílem byla kulturní kontextualizace použití telefonu, na kterou jsem nahlížel z perspektivy času, respektive z perspektivy zrychlování. Tuto perspektivu jsem vysvětlil v předchozí teoretické části.

5.2. Návrh výzkumu

Při návrhu výzkumu jsem se snažil provést základní rešerši, abych vůbec mohl nějak přistoupit k dané problematice. Posléze jsem se plně přizpůsobil metodě zakotvené teorie, jelikož mi šlo o výzkum fenoménu použití telefonu, a snažil jsem se vytvořit svou vlastní teorii, jak používání telefonů u vysokoškolských studentů funguje. Následně jsem se vrátil k literatuře a provedl jsem syntézu.

Postupně jsem v průběhu výzkumu ustupoval od čisté zakotvené teorie, kterou nabízí Strauss a Corbinová (1999), jelikož mi nevyhovovala přílišná zaměřenost na proces, který se pojí s daným jevem. Navíc mi šlo o popis jednoho jevu, čímž je používání chytrého telefonu, který je ale zasazený do kontextu subkultury studentů. Hendl (2005, s. 103) uvádí, že se etnografický přístup používá při popisu kultury skupiny lidí. Zakotvená teorie se zase orientuje na nashromáždění dat o daném fenoménu. Zvolil jsem tedy kombinaci zakotvené teorie a etnografie. Zakotvené teorie jsem se přidržel hlavně při kódování, protože nabízí neucelenější přístup.

5.3. Metody výzkumu

Na probádání mého problému je vhodný kvalitativní výzkum, protože mi jde právě o pochopení fenoménu, jeho interpretaci a kontextualizaci. To je v souladu s přehledem bodů, které nabízí Hendl (2005, s. 52), jenž definují kvalitativní výzkum. Tento výzkum je charakteristický delším intenzivním kontaktem s terénem a jedinci v něm a zaměřuje se na každodennost participantů. Výzkumník se snaží o holistické pochopení dané problematiky.

5.3.1. Metody sběru dat

Zvolil jsem kombinaci zúčastněného pozorování a rozhovorů. Domnívám se, že v pozorování jsem mohl zachytit to, jak studenti pracují s telefonem, a to jak o samotě, tak v konverzaci. Rozhovory mi potom pomohly doplnit kontext, což zase vedlo k lepšímu chápání pozorování a zaměřenosti.

Pozorování jsem prováděl ve studentské kavárně, kde jsem také oslovoval participanty. Studentská kavárna je typické místo, kde studenti používají chytré telefony. Není reálné provést pozorování na všech místech, kde studenti telefon používají už z podstaty věci, jelikož je to teoreticky možné všude. Proto jsem si zvolil jedno místo, na které jsem docházel dlouhodobě za účelem pozorování a provádění rozhovorů tak, abych zachytil co nejlépe alespoň jedno prostředí.

Zúčastněné pozorování má probíhat delší dobu, a proto jsem tuto kavárnu navštěvoval téměř rok (od května 2016 do února 2017). Zúčastněné pozorování umožňuje zachycení chování, o kterém participant v rozhovorech nemluví nebo si toto chování dokonce neuvědomují, protože je pro ně rutinní. Pozorování také umožňuje zasadit jevy (například z rozhovoru, ale nejenom z něj) do kontextu a do tohoto kontextu lépe nahlédnout. (Švaříček & Šedová, 2007, s. 143-144) Zúčastněné pozorování v mém případě znamenalo, že jsem v průběhu výzkumu začínal používat chytrý telefon a internet v něm, což jsem

se snažil reflektovat. Švaříček dále doporučuje kombinaci pozorování a rozhovorů, protože tento postup přispívá ke komplexnějšímu nahlédnutí zkoumaného jevu. (Švaříček & Šedová, 2007, s. 158) Tyto dvě metody na sebe navazují a doplňují se, což se mně samotnému velmi osvědčilo. Participantů v rozhovorech mluví o nějakém jevu a při pozorování je možné sledovat tento jev

v kontextu na zhuštěném prostoru. Rozhovory měly polostrukturovanou podobu. Snažil jsem se participantům předestírat určitá témata, ale zároveň je příliš neomezovat.

5.4. Výzkumná otázka

Moje původní otázka zněla: Jak pracují studenti s telefonem skrze perspektivu času? Blíže jsem se chtěl zabývat zejména prací s časem a etikou. Tato otázka je z mnoha důvodů problematická, ale domnívám se, že je možné ji takto zvolit do úplných začátků, abych měl prostor pro tvorbu teorie, a zároveň jsem si nějak vymezil zkoumanou oblast. V průběhu výzkumu jsem výzkumnou otázku dále specifikoval tak, aby se s ní dalo lépe pracovat, což je v souladu s tím, co k tomuto tvrdí Strauss a Corbinová (1999, s. 24): *„Počáteční otázka je poměrně široká. Ovšem během výzkumného procesu postupně objevujeme a zavrhuje pojmy a vztahy mezi nimi a tím se výzkumná otázka neustále zužuje a zostřuje. Výzkum tedy začíná otevřeně a široce, ne však tak otevřeně, aby zahrnul veškeré možnosti, a zároveň ani příliš úzce a zaměřeně, aby se nevyloučila možnost objevu, což je prvotním účelem použití metody zakotvené teorie“*

Výzkumné otázky tedy zní takto:

Hlavní výzkumná otázka

- Jak pracuje student s časem a prostorem v rámci použití chytrého telefonu?

Vedlejší výzkumné otázky

- Jak pracují studenti s tím, že mohou být neustále připojení a dostupní?
- Jak vstupuje chytrý telefon do stávajících etických formací?
- Jakým způsobem pracují studenti s pozorností?

5.5. Výzkumný vzorek

Všichni studenti, se kterými jsem dělal rozhovor, jsou studenty vysoké školy Univerzity Palackého. K pozorování jsem si zvolil místo, kde se chytrý telefon intenzivně používá a kde se nachází studenti – tedy studentskou kavárnu. Dělal jsem proto rozhovory jak se studenty, které jsem znal, tak s těmi, které jsem v kavárně náhodně oslovil. Podařilo se mi také uskutečnit rozhovory se slečnami, které v této kavárně pracují. Tyto slečny jsou také zároveň studentkami. Přístup k nim mi ulehčila přítelkyně, která v této kavárně také pracuje. Domnívám se, že ke mně byly v důsledku tohoto slečny otevřenější a že mi byla přítelkyně tedy jakýmsi *otevíračem dveří*¹². Aspoň takový pocit jsem nabyl při porovnávání rozhovorů, které jsem uskutečnil s náhodně oslovenými studenty oproti rozhovorům se studenty, které mi zprostředkovala přítelkyně, nebo které jsem znal sám. To ukazuje, jaká je výhoda dlouhodobého zúčastněného pozorování/výzkumu. Pokud bych do této kavárny pouze jednou přišel, nikoho jsem neznal a přítelkyně by neznala slečny, co v ní pracují, mé výsledky výzkumu by byly pravděpodobně povrchnější.

Participantům byl vysvětlen účel výzkumu a všichni vyjádřili informovaný souhlas s účastí v tomto výzkumu. Uskutečnil jsem celkem osm rozhovorů nahraných na diktafon a jeden bez diktafonu, přepsaný v rámci záznamu o pozorování. Tři z nahraných rozhovorů byly vedeny se dvěma

¹² V odborné literatuře se pro toto označení používá termín *gatekeeper*.

participanty zároveň, takže se mi podařilo získat rozhovor s celkem dvanácti participanty.

Rozhovory zde cituji pod číslem, které reprezentuje pořadí, v jakém byly tyto rozhovory pořízeny. Pokud byli u rozhovoru přítomni dva participanti nebo participantky, čísluji je jako prvního/první a druhého/druhou. Při analýze jsem získané biografické údaje reflektoval, ale při citování jde o ilustrování jevů, ne o konkrétní participanty.

5.5.1. Představení rozhovorů s participanty

První rozhovor: Participantka vlastní chytrý telefon, ale momentálně nemá mobilní data, plánuje si je však pořídit.

Druhý rozhovor: Dva participanti. Jeden z respondentů je skrze svůj chytrý telefon neustále online, data si dokupuje, když je to potřeba, kdyby bylo potřeba něco řešit nebo kdyby někdo něco potřeboval. Druhý má obyčejný tlačítkový telefon, očekává však, že si bude muset pořídit v budoucnu chytrý telefon, hlavně kvůli práci.

Třetí rozhovor: Dvě participantky. Obě slečny mají chytrý telefon a mobilní data, které ale nevypotřebují.

Čtvrtý rozhovor: Participantka má mobilní data, udržuje vztah na dálku. Skypuje přes mobil, když není u počítače.

Pátý rozhovor: Participantka má mobilní data, telefon využívá intenzivně a je dle svých slov neustále dostupná.

Šestý rozhovor: Participant má mobilní data, na telefonu musí být k zastižení kvůli práci.

Sedmý rozhovor: Participant má mobilní data, telefon používá denně a intenzivně, je to pro něj hlavně pracovní nástroj. Využívá mnoha funkcí.

Osmý rozhovor: Dvě participantky. Obě slečny mají mobilní data, telefon využívají k běžné komunikaci.

5.6. Postup při analýze

Nejdřív jsem si přepsal všechny dokumenty a provedl jsem otevřené kódování, při kterém jsem dostal desítky kategorií. Ty jsem dále zobecňoval tak, aby se s nimi dalo analyticky pracovat, dával jsem je do vztahu a snažil jsem tyto vztahy prozkoumávat. V tuto chvíli vypadaly moje hlavní kategorie následovně: Komunikace, Využití možnosti telefonu, Pozornost, Kontext, Manipulace s časem, Etika, Práce. Pod Komunikaci patřily další podkategorie, jako například komunikační kanály, dálková komunikace a sdílení. Pozornost je částečně zavádějící kategorie, ale je to nejtrefnější pojmenování pro následující kódy: impulsy, rušení, rozptylování, únava, věnování pozornosti, intenzita používání, kontrolování telefonu. Kontext jsem rozlišoval jako situační a společenský, do kterého patřily hlavně mezilidské vztahy. Pod Práci s časem jsem sjednotil využití času, ušetření času, ztrátu času a multitasking.

Měl jsem problém vybrat z údajů klíčovou sféru, na kterou se zaměřit, jelikož jsem měl rozhovory poměrně obsáhlé. Moje výzkumná otázka byla v tuto chvíli ještě velice široká a v rámci pozorování jsem také ještě neměl dostatečně rozvinutou citlivost. Proto mi přišla pozorování nezajímavá oproti rozhovorům, které byly bohaté na témata. V průběhu analýzy jsem se snažil identifikovat významnou oblast, kde bych našel tematický průnik tak, abych využil obou technik, což dle mého názoru rozvíjí data, zároveň je to určitý způsob triangulace a také mi to pomohlo se zaměřit. Analýza rozhovorů mi zvýšila citlivost, což jsem jasně pociťoval při zpětné analýze pozorování a při opětovných pozorováních. Domnívám se, že je pozornost kategorií (jevem), ke které se dají vztáhnout další kategorie tak, aby to bylo smysluplné a aby to popisovalo práci s telefonem v situaci, kdy je student neustále dostupný. Když tedy mluvím o pozornosti, mám na mysli zaměřování se na určitý zdroj – buď na člověka, nebo na telefon, což se děje na základě různých faktorů. Je

například rozdíl, jestli má student předplacené mobilní data nebo se může připojovat na internet „pouze“ přes wifi v kavárně. Mít mobilní data teoreticky znamená prostorovou a časovou nezávislost. Nemusím jako student chodit na místa, kde je wifi a můžu telefon použít hned, samozřejmě za předpokladu, že mám signál. Nicméně v kavárně, ve které jsem prováděl pozorování, wifi je, takže u pozorování to nehrálo roli a беру tedy v případě místa pozorování internet jako konstantu. Z dvanácti studentů, se kterými jsem se bavil, neměl pouze jeden chytrý telefon a pouze jedna neměla mobilní data ve svém chytrém telefonu (a ta si plánuje internet pořídit).

6. Výzkumná část – výsledky

6.1. Úvodní kontextualizace

Komplexnost problému používání chytrého telefonu budu nyní ilustrovat na pozorování, které jsem doplnil neformálním rozhovorem s pozorovanou osobou. Tento záznam o pozorování v kombinaci s rozhovorem ideálně ukazuje komplexitu problému používání chytrého telefonu, protože ilustruje klíčová témata, kterým se ve své práci věnuji.

Pozorování jsem zaznamenal následovně: Slečna, která seděla sama, měla telefon v ruce několikrát za dobu, co tam sedím (cca 15 minut) a zároveň u toho něco dělala, procházela nějaké papíry. Možná chytrý telefon používá k učení se, ale dle gest a toho, že se nedívá do papírů pořád, si myslím, že je na internetu, už potřetí za těch 15 minut (toto interpretuji jako nesoustředění se). Následoval rozhovor se slečnou: slečna učí, opravuje testy (nespěchá to), dělá výzkum jako doktorandka o kyberkultuře a nových médiích. Při opravování testů rovnou sčítala body na telefonu. U toho si taky psala s kamarádem a plánovala s ním výlet. Je totiž podle ní lepší „řešit“ věci průběžně než najednou večer, myslí tím zprávy nebo emaily. Je lepší odepisovat hned, když je to možné, např. ve frontě atp. Na telefonu by jí

nejvíce chybělo nebýt v obraze. Ohledně nových médií (FB atp.) říká, že jsou rizikové a že se od nich neumíme odpoutat. Dotazuju se, jestli nemá pocit, že to je u ní taky tak. To přiznává, ale nemá pocit, že by to bylo špatné. Dále mluvila o typické hospodské konverzaci, při které když je někdo na telefonu, tak se jí to nelíbí, a to proto, že jsme „*prostě závislí na informacích*“ a tvrdí, že jich chceme víc, intenzivněji. (9. 5. 2016, editováno)

Z rozhovoru je patrné, že díky konvergenci umožňuje chytrý telefon využití několika funkcí, které je možné libovolně kombinovat, pro což se vžil termín multitasking (u slečny to bylo opravování testů, vypočítávání známek a plánování výletu). Dále slečna mluví o průběžném používání chytrého telefonu během dne, což můžeme uvést na příkladu vyřizování emailů ve frontě při čekání, protože je možné být neustále připojen a telefon tak používat téměř kdykoliv a kdekoliv. Fronta je jakýsi prázdný prostor, vhodný k využití tak, jak o něm mluví Giddens (2003).

Slečna dále naznačuje etický aspekt používání chytrého telefonu. Například je rozdíl, jestli je člověk u používání telefonu sám nebo s někým. Záleží také na tom, kde se člověk při používání nachází. Toto si vysvětluju tak, že u etiky záleží (mimo jiné) na situačním a vztahovém kontextu, které byly při mém kódování v tomto výzkumu důležitými kategoriemi.

Za velmi důležité považuji zmínit, že pozorovaná slečna sice seděla sama s telefonem, ale svým způsobem sama nebyla – je zde určité neviditelné dálkové spojení s člověkem, se kterým osoba komunikuje, který není fyzicky přítomný, ale je také faktorem ovlivňujícím chování pozorovaného člověka. Za zajímavé samo o sobě pokládám, že překračování času a prostoru, kdy slečna komunikuje v reálném čase s osobou, která není fyzicky přítomna na stejném místě, je zde bráno jako samozřejmost.

V následujících kapitolách se snažím zmíněné aspekty využívání chytrého telefonu blíže prozkoumat. Čas je v tomto případě perspektivou pohlížení na práci s chytrým telefon – na jedné straně pracuji s časem jako

s analytickou kategorií, skrze kterou se dívám na používání telefonu a zároveň zkoumám čas jako jednotku, se kterou studenti „reálně“ pracují.

6.2. Pozorování a sebereflexe

Jako kvalitativní výzkumník bych měl uvést svůj postoj ke zkoumanému jevu. Můj vztah k telefonům je ambivalentní. Nové technologie jsem vlastnil často mezi prvními ve svém okolí a využívám celý ekosystém těchto zařízení. Vlastním jak stolní počítač, tak notebook i čtečku knih, nejsem tedy žádný odpůrce technologií. Stejně tak studenti, se kterými jsem mluvil, měli alespoň dvě z těchto zařízení. Jediný student, který neměl chytrý telefon, měl „alespoň“ tlačítkový telefon, tablet a počítač.

V počátcích výzkumu jsem se zrovna „učil“ znovu používat chytrý telefon. Před několika lety jsem jej již vlastnil, ale pak jsem přešel ke klasickému tlačítkovému a nyní mám opět chytrý. Zmiňuji to proto, že jsem tímto byl v podstatě za outsidera v tom smyslu, že jsem nefungoval v režimu neustálého připojení k internetu, který umožňují mobilní data v telefonu, alespoň tedy ne ze začátku výzkumu. V průběhu výzkumu jsem začal využívat možností chytrého telefonu čím dál více. Již ke konci výzkumu jsem si do telefonu psal poznámky ve chvílích, kdy jsem neměl po ruce papír nebo by bylo psaní na papír nepohodlné. Pozorování jsem si zapisoval do notebooku, respektive skrze notebook přímo na internet, kde si také spravuji většinu mých pracovních souborů. Důvod k zapisování poznámek do notebooku byl ale ještě jeden – byl jsem upozorněn, že když jenom tak sedím v kavárně u stolu se sešitem a píšu si do něj, tak to vypadá divně, nepřírodně. V kavárně se totiž většinou zákazníci baví mezi sebou, anebo když jsou sami, tak jsou na telefonu nebo na notebooku.

Na druhou stranu mám problém s příliš častým používáním chytrého telefonu na veřejnosti, zvláště pak u osobní komunikace při fyzické interakci.

Pokud by mně osobně toto přílišné používání nevadilo, pravděpodobně bych si této problematiky také ani nevšiml, protože telefon je již často brán jako samozřejmost a součást každodenního života téměř v jakékoliv situaci (viz zmínka v předchozím odstavci, kdy jsem seděl v kavárně bez telefonu a participantka mi řekla, že to působí nepřírozeně až podezřele). Někteří participanté tvrdili, že si častého používání telefonu ani nevšimnou, je to pro ně normální, neproblematizují to.

Je ale pravda, že jsem sám mnohé aspekty používání telefonu před započítím výzkumu a před četbou literatury, neproblematizoval. I proto mi pozorování z počátku přišlo nudné, jelikož jsem měl pocit, že všichni dělají to samé a neviděl jsem v tom nic zajímavého. Víceméně každý v určitou chvíli použil svůj telefon, někdo častěji, někdo méně. Sám jsem tedy v reakci na to psal přítelkyni, vyhledával jsem si různé informace a byl jsem na Facebooku, protože jsem se nudil. Postupně jsem si samozřejmě začal všimát detailů, rozdílů a režimů doprovázejících používání chytrých telefonů s tím, jak se moje znalost problematiky prohlubovala. Velmi mi také pomohla kombinace metod pozorování a rozhovorů, díky čemuž jsem začal lépe chápat souvislosti ve využívání chytrého telefonu.

Je logické, že se s neustálou dostupností nepracuje pouze v souvislosti s chytrým telefonem. Studenti v kavárně používají různé typy technologií, hlavně notebooky a tablety. V mém místě výzkumu jsou k dispozici tablety, které ale podle vyjádření obsluhy nejsou příliš využívány. Studenti se samozřejmě také baví mezi sebou, čtou si knihy, jí, pijí kávu. Telefon ale jako by prostupoval a doplňoval se s většinou těchto činností, nehledě na to, jestli je člověk sám nebo s někým. Když jej studenti nedrží v ruce, je telefon často připraven na stole k použití, případně je například položen na noze, nejdále ho od sebe mají schovaný v tašce.

Často jsem pozoroval situaci, kdy jeden účastník konverzace začne používat telefon. Druhý účastník konverzace buď začne s používáním také,

nebo může využívat alternativních strategií zabavení se, například dívání se na obrazy, které jsou v kavárně vystavené. Stejně tak pokud někdo náhodou nemá chytrý telefon nebo jej z nějakého důvodu nechce používat v momentě, kdy je přerušen tok konverzace a ostatní účastníci konverzace u stolu jej používají, může těchto alternativních strategií využít také.

P: Když jsem s tím člověkem já sama a ten člověk si vytáhne ten telefon, za jiným účelem, než aby mi něco ukázal, tak mě to trošku, jako neštvě mě to, zmlknu, přestanu na něho mluvit, čekám, až si to vyřídí, protože si říkám, že si asi potřebuje něco vyřídit. Když jsem ve větší skupince, tak je mi to jedno, dokud nenastane ten moment, že jsme třeba 4 a všichni 3 si ten telefon vytáhnou. Tak v ten moment mě to jakože štve, a v ten moment mám vždycky jakože hahaha, máme mobilní chvíli.¹³

Při pozorování větší skupiny lidí na mě ale hlavně zapůsobilo přecházení mezi „online a offline režimem“, téměř bezproblémově a samozřejmě. Charakterizoval bych to jako plynulé přecházení, takové žonglování s míčky.

P: Tak máme čas a bavíme se spolu. Někdy si třeba potřebuju s někým napsat nebo si něco najít na mobilu, ale většinou se zas bavíme spolu.¹⁴

Také je logické, že ve větší skupině se použití telefonu spíše „ztratí“, protože se účastníci mohou střídat v udržování toku konverzace ve chvílích, kdy jsou někteří ze skupiny na telefonu. Při účasti více lidí v konverzaci může mít některý participant pocit, že nemusí věnovat plnou pozornost konverzaci.

P: Jako nikdy se mi nestalo nebo minimálně se mi stane, že mi ta konverzace uteče, když tohle dělám. Že jako fakt minimálně, občas jo, ale minimálně. Jako třeba v 80 %

¹³ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

¹⁴ Třetí rozhovor, 2. 11. 2016.

*tu konverzaci vnímám a jako dokážu se v ní orientovat, sice jako ne na 100 % ale na takovejch 80 % a v těch 20 % prostě mi to uteče, že.*¹⁵

Dále při tomto rozhovoru jeden participant mluvil a druhý u toho byl „na“ telefonu. Když jsem se dotyčného dotázal, proč používá telefon při konverzaci, odpověděl, že to bylo proto, že druhý participant „měl monolog“.

Pochopení nastíněné situace pomáhá další úryvek, který ilustruje, proč participant při konverzaci může sáhnout po telefonu – ten mu v tomto případě umožňuje využít čas jinak než věnovat se konverzaci, která ho nezajímá a v telefonu si najde něco pro něj zajímavějšího.

*P: Mně ten telefon hrozně pomáhá. Že mě sem tam nebaví poslouchat, o čem se ti lidi baví, jsme tam třeba ve třech a vím, že k tomu nic nemám, tak si vezmu ten telefon a radši se tam podívám. A často tam najdu nějaké téma. Čeknu zprávy nebo tak.*¹⁶

6.3. Pořád u sebe, pořád dostupný

V této části se budu věnovat fenoménu neustálé dostupnosti, který jsem popsal v podkapitole 3.2. Nejdříve bych zde rád demonstroval, že mají participanté telefon velmi často u sebe a že rychle reagují. Několik participantů mi přímo řeklo, že je telefon nejdůležitější technologií v jejich životě. Telefon je po ruce, je rychlý, je dostupný a tím je na rozdíl od notebooku praktičtější. Chytrý telefon má navíc spoustu funkcí, díky zmíněné konvergenci, kterou jsem vysvětlil v kapitole 3.1 o polymédiích. Samozřejmostí pro studenty je používání telefonu jako budíku, a tak je to většinou první zařízení, které ráno berou do rukou a také je to často poslední technologie, se kterou jsou v kontaktu na konci dne.

¹⁵ Druhý rozhovor, 26. 10. 2016.

¹⁶ Sedmý rozhovor, 24. 11. 2016.

P: Ráno, jak zazvoní budík, tak vezmu telefon do ruky. Vypnu ten budík na telefonu, podívám se, co je na Facebooku, co je ve zprávách, projdu ty emaily. Podívám se, jestli se mi nabil telefon. Před spaním ho vždycky dávám na nabíječku.¹⁷

P2: (...) pak vstanu a mobil hodím do tašky a dívám se na něho až ve škole nebo když si hledám spoj ráno. Ráno si ještě hledám tramvaj nebo to dělám večer před spaním.

P1: To já si před spaním nastavím budík nebo zkontroluju.¹⁸

P: Já ten telefon primárně používám, že ráno vstanu, zkontroluju zprávy, zkontroluju Facebook, občas Instagram, podle toho, kolik mám času, odepíšu na zprávy, které mi přišly přes noc.¹⁹

V průběhu dne je potom chytrý telefon ideálním prostředkem k vyhledávání informací. Akcentování možnosti vyhledávání dopravních spojů je velmi časté.

P1: No, že se můžu kdykoliv, kdekoliv podívat na internet, co potřebuju najít. Nebo na spoje vlakové, autobusové, nebo když nevím, kdy mi, co jede.²⁰

Studenti tedy používají telefon během celého dne a k různým účelům, ať už ke komunikaci nebo ke zjišťování informací. Tím, že mají participanti telefon ve většině případů pořád po ruce, jsou potenciálně neustále dostupní, na což navazují v následující části. Výborně to ilustruje tato část rozhovoru:

P: To, že on s někým jde ven, pro něj neznamena vyhradit si ten čas jenom na toho člověka. Od rána si s někým píše a chce v tom pokračovat celý den. A to, že se v reálném

¹⁷ Sedmý rozhovor, 24. 11. 2016.

¹⁸ Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

¹⁹ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

²⁰ Třetí rozhovor, 2. 11. 2016.

*životě s někým potkal, neznamená, že to najednou utne a bude pokračovat potom. Já si myslím, že on když si s někým furt píše, tak to dělá furt a nezmění to nic, co se v reálném v životě děje kolem něj. Jestli jde do školy, do knihovny, s někým na kafe, píše si, tak si píše.*²¹

6.4. Sdílení, spojení

Tato podkapitola částečně navazuje na kapitulu 2. Modernita, čas a prostor a také na analytickou kategorii *komunikace*. Domnívám se, že častější a intenzivnější komunikace může způsobovat proměnu stávajících kulturní konstrukcí, což je jev, na který upozorňuje Escobar (1994). O neustálé dostupnosti bychom se mohli bavit již v souvislosti s klasickým tlačítkovým telefonem. Dle mého názoru je ale chytrý telefon kvalitativně něco jiného už jenom proto, že umožňuje zároveň s klasickým voláním a psaním SMS také přístup na internet. Chytrý telefon umožňuje sdílení většího množství informací na libovolnou vzdálenost v reálném čase.

Sám jsem také neustále dostupný skrze svůj chytrý telefon, jak jsem naznačil v popisu mého pozorování. Při výzkumu jsem kavárně často psal přítelkyni, co se zrovna děje nebo o tom, co mě zaujalo. V tomto rozhodně nejsem sám – průběžné sdílení zážitků během dne s různými osobami zmiňují i participanti.

*P: To ne, tak napíšeme si každé ráno. A tak v průběhu dne, když se stane něco zajímavého...a pak většinou večer, protože přijde z práce pozdě, takže večer.*²²

Dva fenomény, které se s tímto pojí v mé analýze, jsou rodinná komunikace a komunikace v rámci pobytu Erasmus, kterého se někteří

²¹ Šestý rozhovor, 22. 11. 2016.

²² Čtvrtý rozhovor, 17. 11. 2016.

participanti zúčastnili. Obě spojuje využití aplikací, především komunikační aplikace Whatsapp. Zdá se, že lze v této aplikaci mít rodinnou konverzaci, ve které se sdílí informace, například fotky. Zajímavé na tom je to, že je to prostorově (a časově) neomezené. Můžeme zde tedy legitimně mluvit o překračování času a prostoru. Myslím to tak, že rodinný příslušník z Prahy může například sdílet fotku svého dítěte v rámci této aplikace a všichni v konverzaci tuto fotku mohou vidět hned, ať jsou kdekoliv. Rozdíl u této aplikace například oproti Facebooku je, že nemusíte vytvářet žádný účet, stačí mít staženou aplikaci a mít telefonní číslo. Proto je to velmi rychlý a jednoduchý způsob komunikace pro rodiny, jak dokazují níže.

P: A spíš u mě je ta kalkulace s tím, že moje babička s mojí dědou, jo máme rodinný chat na Whatsapp. Víím, že používají Whatsapp, oni si koupili chytré telefony, protože jezdí hodně na ty cesty. Tak aby mohli...protože nemají Facebook, tím pádem Messenger a tím, jak jezdí na cesty a chtějí, oni posílají z cest fotky, tak prostě Whatsapp. Mám ho já, má ho máma, má ho strejda, teta, máme ho všichni, proto jsme použili ten.²³

T: Co si posíláte?

P1: S bráchou si posílám z Prahy, on má teď miminko, my spolu nejsme často, takže on mi posílá, co dělají, jak malý roste.

P2: Já jí posílám takové ty klasické věci, muffiny, když upeču nebo teď jsem dělala takovou vánoční dekoraci. Jsme od sebe dál, a přitom bych chtěla, aby věděla, co dělám.²⁴

T: Proč si posíláte ty fotky?

²³ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

²⁴ Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

P1: Vidím malého, jak roste, jaký je. Když ho vidím jednou za 4 měsíce. Tak za 4 měsíce se na tom hrozně moc změní. Kor na tom miminku. Jednou pase koníčka a potom už stojí, si to pak pěkně spojuju.

P2: Udrží nás to ve spojení. Aspoň máme ten pocit, jako bychom byli spolu, jako nejsme spolu, ale aspoň můžeme sdílet víc ty okamžiky, které prožíváme, můžeme sdílet s tím druhým. Dojela bych domů po 14 dnech a už bych i zapomněla říct, že jsem si udělala před 9 dny nějakou výzdobu do domu a takhle jí to pošlu a pak se o tom můžem pobavit.²⁵

Chytrý telefon tímto umožňuje sdílet okamžiky ze života lidí, i když spolu fyzicky nejsou. Prostor jako by v tomto případě nebyl překážkou. Chytrý telefon umožňuje studentům častější a intenzivnější spojení a také mají více možností, jak informace ze života sdílet – od klasického volání až po posílání fotek či videí.

6.5. Čas

6.5.1. Oddělení času, prostoru a místa

Giddens (2003) se domnívá, že oddělení času a prostoru má souvislost s extrémní dynamikou modernity a dle mého názoru tento jev chytré telefony s připojením k internetu umocňují a dále rozvíjejí v kultuře neustálé dostupnosti. Prostor se podle Giddense (2003) skládá z míst, ke kterým fyzicky patří nějaké sociální činnosti. Při oddělování místa a prostoru dochází ke vzniku tzv. *prázdného prostoru*, ve kterém lze použít chytrý telefon a lépe tak využít čas, například již jsem výše zmínil fronty.

²⁵ Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

P: Po cestě do koupelny promažu emaily. Čistím zuby a dívám se na Facebook. Dívám se na zprávy.²⁶

P: Já třeba řeším hodně věcí za chůze, na tom telefonu, jakože jdu do školy a dívám se na tu nástěnku nebo případně odepisuju na ty zprávy v té půlhodině nebo tak. Tak to se za sebe upřímně trochu stydím, protože si říkám ty lidi si asi musí myslet, že ten telefon nedám z ruky, ale přitom pro mě ta chůze jako když zrovna nemám fakt chuť se koukat po okolí, tak aspoň vyřeším, co potřebuju.²⁷

Také se domnívám, že jakési „ideologické pozadí“ intenzivního používání chytrého telefonu vychází z povahy modernity. Konkrétně tím mám na mysli oddělování času a prostoru. Oddělení času, prostoru a místa pak umožňuje efektivnější využití času. Takto vytvořený prázdný prostor je potřeba využít. Borscheid (2007) popisuje vývoj k účinnějšímu a efektivnějšímu využití času (viz. kapitola 2.3). Na základě toho se domnívám, že chytrý telefon je tak dalším logickým krokem, protože umožňuje efektivnější využití času.

P: Někdy k tomu taky tíhnu, když jsem v situaci, že se někým nechci bavit, třeba v autobuse. Tak si ten mobil vytáhnu a něco si tam dělám. Nebo prostě to tak беру, že je to pro mě taková docela ztráta času jet někam 15 minut, tak se snažím něco se naučit, ten mobil k tomu využít.²⁸

P: Já nevím, říkám, vyřeším si přes den maily, vyřeším si přes den školu a takhle bych byla uvězněná k tomu počítači a musela bych to udělat na tom počítači. Ted' to můžu udělat, já nevím, minuta v šalině nebo čekám na bus, je tma, nebudu si vytahovat

²⁶ Sedmý rozhovor, 24. 11. 2016.

²⁷ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

²⁸ První rozhovor, 18. 10. 2016.

*knížku, přece jenom mi to trochu času přes ten den ušetří a takhle kdybych byla fixovaná na počítač tak je to podle mě horší.*²⁹

Dále je možné sledovat reakce lidí, kteří jsou fyzicky sami na něco, co se neděje v místnosti, ve které sedí. Lze například pozorovat úsměv slečny při čtení něčeho v telefonu, třeba příchozí zprávy. Slečna je v kavárně fyzicky přítomna, ale reaguje na něco, co se nestalo v tomto prostoru, stejně tak může reagovat na někoho, kdo s ní fyzicky není. Toto je dle mého názoru příklad *fantasmagorického místa*, o kterém píše Giddens (2003). Chytrý telefon umožňuje takové oddělování místa od prostoru. Toto oddělování se samozřejmě děje nejenom při používání chytrého telefonu, lze takto používat i tlačítkový telefon, je však dle mého názoru rozdíl v intenzitě používání a možnostech daného přístroje. Velice podobné jevy mohou nastat i při používání počítačů, které se zase liší tím, že je nemáme neustále u sebe, kdykoliv, na dosah ruky.

6.5.2. Ztráta času

Participantů mluví o mnoha způsobech komunikace a tyto způsoby, které umožňuje chytrý telefon, využívají různě. Od participantů jsem se dozvěděl, že někteří preferují psaní SMS zpráv, někteří volání a někteří se raději potkají, než aby řešili záležitosti třeba přes emaily. Společným jmenovatelem komunikace přes chytrý telefon je ale pokaždé efektivní využití času a rychlost.

*P1: Smsky taky píšu hodně, je to rychlejší.*³⁰

²⁹ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

³⁰ Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

P: Ironicky nesnáším telefonování, jako volání, to nemám ráda, protože mi to přijde jako strašná ztráta času, radši si s těma lidma napíšu dvě tři zprávy. Ale nemám ráda ani psaní, já si rozjedu messenger ráno a večer, odepíšu na zprávy, které tam mám, leda že vidím, že mi napsal někdo kvůli něčemu akutně, ale jinak se snažím tu komunikaci přes něj co nejvíc omezovat, protože jakmile těm lidem jednou zareaguješ, tak oni ti reagují hned zpátky a najednou hodina v pytli.³¹

T: Rozlišuješ mezi osobním setkáním a psáním?

P: Jak na co, pokud je to nějaký formulář, tak je mi to úplně jedno. Je to možná i bližší, že s tím člověkem se nemusím otravovat. Popravdě nemám moc rád sáhodlouhé vypisování emailů, pokud se řeší pracovní věc, tak se radši sejdu. Mi to vždycky přijde, že je to rychlejší, než se s tím člověkem vypisovat.³²

Domnívám se, že imperativ využití času a rychlosti našel ideálního spojence v chytrém telefonu. Tento imperativ také může být aplikován na etickou stránku používání chytrých telefonů. Tím mám na mysli, že samotné použití telefonu může být motivováno využitím času, stejně tak může být motivováno potřebou využití času i nepoužití chytrého telefonu. Jinými slovy, participant, který nesouhlasí s používáním chytrého telefonu a sám ho nepoužívá při interakci s další osobou, chce svůj čas využít co nejlépe – věnuje-li jeden participant interakce pozornost telefonu, a ne druhému participantovi se kterým je, může to dotyčný vnímat jako ztrátu času, protože se nevěnuje čas konverzaci, která byla účelem jejich setkání.

³¹ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

³² Sedmý rozhovor, 24. 11. 2016.

Tak proč tu hodinu ztratit tím, že budu koukat do telefonu a bavit se s někým jiným, než s tím, s kým jsem si domluvil, že někam jdu. ³³

Může tedy nastávat zdánlivě paradoxní jev, kdy použití i nepoužití telefonu může být motivováno stejnou potřebou efektivního využití času. I za etikou nepoužití telefonu může být tedy využití času. Etice používání chytrého telefonu a s tím související etikou pozornosti se věnuji v další kapitolách.

6.6. Etika a pozornost

Tato kapitola se zabývá kombinací kategorií etiky a pozornosti, zároveň těmito kategoriemi prostupuje kategorie času jako jednotící prvek. Etika a pozornost spolu úzce souvisí, a proto se mi zde jejich analýza prolíná. Telefon je možné používat teoreticky kdekoliv a kdykoliv, avšak etika hraje v jeho použití svou roli a zasahuje do jeho využívání.

6.6.1. Etika

Jako první se budu věnovat **etice neustále dostupnosti**. Domnívám se, že z možnosti „můžu hned“, kterou zprostředkovává chytrý telefon, se klidně může stávat společenský imperativ „musím hned“, což jde dobře vidět na následujících příkladech. Je žádoucí odpovědět, pokud možno co nejdříve a je žádoucí být dostupný.

³³ Šestý rozhovor, 22. 11. 2016.

P: Hlavně pak jako ti lidi jsou dneska deformováni a vidí, žeš byl online před čtyřma minutama, ale jim jsi neodepsal...tak se to fakt snažím rozjíždět minimálně.³⁴

P1: Já si nechávám u přítele doma u rodiny, tak si ho nechávám v pokoji a neberu si ho do kuchyně nebo mezi ně, to si neberu, do obýváku, ani většinou počítač si neberu.

P2: No já taky ne a pak přijdu a mám tam od tebe naštvané zprávy, že ti neodepisuju.

P1: Nebo já od tebe. Taky se to stává.³⁵

P: Co mě štve je ta moje závislost toho, že od toho telefonu sem tam neodkážu odtrhnout oči a že mě to nutí pořád pracovat a být pořád připojený ve chvíli, kdy bych nechtěl. A ti lidi to ví, že jsem kdykoliv přístupný a že to dokážu vyřídit, protože to dokážu. Nemůžu se vymluvit na to "hej, nejsem u počítače, já to teďka nedám". Prostě ví, že jsem na telefonu, že to z toho mého telefonu všechno jde udělat.³⁶

P(obě): Tak třeba Radka je závislá.

P2: Ta je naprosto

T: Čím si to vysvětlujete, víte, co tam dělá?

P1: Smsky furt si s někým píše. Chatuje.

P2: Já nevím ani co tam dělá...akorát Messenger má furt, pořád někomu píše.

P1: I s přítelem.

P2: Přítele má, ale ten je v práci vždycky v tu dobu, když jsme ve škole.

P1: Ale ona vždycky říkala, že on jí vytýká, že mu neodepisuje hned. Ale ona nemůže odepisovat, v nějakou dobu. Že on jí může psát pořád v té práci.

P2: Ona s tím měla velký problém v bývalé práci a tam to byl i jeden z důvodů, proč ji vyloženě vyhodili, protože na tom telefonu byla furt, permanentně.³⁷

³⁴ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

³⁵ Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

³⁶ Sedmý rozhovor, 24. 11. 2016.

³⁷ Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

Důležité je zde upozornit na to, že sami participantů si uvědomují, že co nejrychlejší odpověď vyžadují lidé na druhém konci chytrého telefonu, a ne telefon sám jako zařízení. Zároveň je zde od participantů také možno slyšet druhý přístup k technologiím a tím je postoj symbolizovaný vyjádřením, že telefon je jenom nástroj. Vnímání chytrého telefonu jen jako nástroje můžeme vidět v teorii technického somnabolismu, kdy jsou technologie chápány jen jako věc, která je používána (viz. kapitola 1.1).

*P: Jo, ten telefon je jenom nástroj. (Diskurz bavení se o technologiích) Kdyby si s nima mohl volat přes Skype, tak to dělá, celý den, kdyby měl Google Glass. Ano ten telefon je jenom nástroj.*³⁸

Tato etika neustálé dostupnosti, je ve společnosti poměrně nová. Jedná se dle mého názoru o novou kulturní konstrukci umožněnou chytrými telefony s mobilním připojením. Jak píše Escobar, tyto nové konstrukce z nějakých konstrukcí vycházejí a jiné zase napomáhají tvořit.

Z předchozích částí rozhovorů vidíme, že lidé od sebe navzájem vyžadují neustálou dostupnost. Musíme si uvědomit, že na druhé straně komunikace je někdo, kdo je dalším faktorem v používání telefonu – společenské vztahy jsou tak neoddělitelnou součástí používání chytrého telefonu. Telefon má určité funkce a schopnosti, ale záleží na tom, jak s ním uživatelé pracují. Chytrý telefon umožňuje nějakou situaci, ale záleží také na samotném uživateli a také na komunikačním protějšku – na člověku na druhé straně, který vyžaduje dostupnost. Participantů si potřebují s neustálou dostupností nějakým způsobem poradit, a proto vyvíjí různé techniky, jak s ní pracovat. S tímto se v mé analýze pojí hlavně kategorie kontrolování telefonu, což souvisí s pozorností, které se budu blíže věnovat v následující kapitole.

³⁸ Šestý rozhovor, 22. 11. 2016.

Ve společnosti existuje také **etika věnování pozornosti**, která si do jisté míry konkuruje s častým kontrolováním a používáním telefonu.

P2: No je. On ten mobil nedá z ruky. Aj když ho má na nabíječce tak prostě furt je na něm.

T: A proč vám to vadí?

P2: Já nevím, já když s ním chcu třeba mluvit tak on se nedívá na mě, on se dívá do toho mobilu.

P1: Jo, přesně

P2: Ani mně skoro neodpovídá, přijde mi, že mě vůbec nevnímá.³⁹

P2: Třeba přítel to dělá aj když jdeme k jeho babičce, tak on je prostě na mobilu. A já v cizí, nebo jako ne cizí, ale není to moje rodina, tak mi je to takové nepříjemné, že tam rozvíjím konverzaci a on si tam hraje na mobilu.

T: Co se ti nelíbí na tom, že on je na tom telefonu u babičky

P2: Je to takový způsob ignorace mi přijde, že se nevěnuje na té návštěvě těm lidem, kteří ho pozvali a věnuje se úplně něčemu jinému. Jakoby sám sobě, mi přijde. A ne někomu jinému.⁴⁰

Očekávání věnování pozornosti by také mohlo vysvětlovat častý jev v mém pozorování. V momentě, kdy jeden z dvojice studentů u stolu odešel, například na záchod, druhý student začal v této chvíli používat telefon, který do té doby ležel na stole.

³⁹ Třetí rozhovor, 2. 11. 2016.

⁴⁰ Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

6.6.1.1. Etika a pozornost v kombinaci při používání telefonu

Jak jsem již výše naznačil, ve společnosti existuje zároveň očekávání věnování pozornosti a zároveň etika neustálé dostupnosti. Situace je ale poněkud složitá, protože záleží na mnoha faktorech. Záleží na tom, s kým jsme, kde jsme a na tom, co se odehrává na telefonu. Přijatelné je většinou používání telefonu v soukromém prostředí s člověkem, se kterým dotyčný tráví hodně času a je na podobné společenské úrovni (typicky kamarád/partner/spolubydlící) a který zároveň také vlastní a používá chytrý telefon. Dále je také společensky přijatelné používat telefon, když zrovna neprobíhá přímá komunikace.

P2: Ale myslím, že to je tím, že spolu bydlíme, tak je to takové přirozené, že když s tím člověkem někam jdeme ven, tak to neděláme s tím mobilem, ale když sedíme spolu v kuchyni, jedna vaří, tak ta druhá je na mobilu. Ale vyloženě když máme přímou komunikaci, tak si myslím, že se to neděje.⁴¹

V etice pozornosti jsem také vysledoval následující jev. Pozornost mohou vyžadovat osoby výše postavené, to znamená příbuzní, rodiče či nadřízení profesně – tito lidé mohou pozornost vyžadovat direktivně.

P1: Třeba taťka to řeší se mnou. A to si fakt jenom vyloženě píšu jednu smsku a už mu to vadí. Že fakt jsem přijela po dlouhé době, tak ať ten mobil nemám u sebe.

T: On je nějak odpůrce technologii nebo jde o ty principy?

P1: O ty principy spíš. On takhle mobil nepoužívá. On chytrý telefon nemá. On ho má na své policičce a tam je, a když mu někdo volá, tak zvedne telefon.⁴²

⁴¹ Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

⁴² Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

P: Já, když v práci vedu poradu a někdo z mých podřízených si tam vytáhne telefon na kterém si očividně vyřizuje něco soukromého, ne pracovního, tak ho z té porady prostě vyhodím. Vůbec mě to nezajímá. Já tohle to neberu, je prostě nějaký etický kodex, nějaký prostě profesní kodex, který by se na určité korporátní úrovni měl dodržovat a tohle je jednoznačně věc, která je vůči nadřízenému i podřízenému neslušná.⁴³

V mnou sledované kavárně bylo zároveň možné pozorovat jev, který Turkle popisuje jako liminalitu (kapitola 3.3), což je jev, kdy lidé řeší své soukromé věci ve veřejném prostoru – nejsou ani tady ani tam. Je náročné si toho při pozorování všimnout, protože už se to zřejmě stalo částečně „normálním“ chováním. Upozornily mě na toto chování návštěvníků kavárny slečny z obsluhy. Stává se, že přijdou telefonující zákazníci, řešící záležitosti nesouvisející s jejich návštěvou v kavárně a u toho si objednávají, mluví nahlas a obsluze věnují jen minimální pozornost.

P1: Nebo telefonují no, to se taky často stává. ("vydrž, vydrž platím" - cituje telefonát). To se stává často. Kolikrát se chci i na něco zeptat a je mi to blbé, protože si spolu povídají, to je takové nepříjemné. Ale stává se to docela často.

P2: To je fakt.⁴⁴

Sherry Turkle (2008) upozorňuje, že se něco děje s hranicí privátní/veřejné. Eriksen (2005) také poukazuje na problematiku hranic v souvislosti s hranicí mezi prací a volným časem. To se projevuje právě při etice používání telefonu, jelikož participant s touto hranicí pracují. A proto je většinou přijatelné použití telefonu, pokud student potřebuje „něco řešit“, zejména pokud se jedná o pracovní záležitosti. U běžného kontrolování a jiného používání telefonu pak záleží na jejich intenzitě.

⁴³ Šestý rozhovor, 22. 11. 2016.

⁴⁴ Osmý rozhovor, 24. 11. 2016.

P: Jo, určitě, v momentě, kdy na tom člověku vidím, že vyřizuje pracovní věci nebo neodkladné pracovní věci, nebo i neodkladné důležité osobní věci, tak to není žádný problém, ale v momentě, kdy vidím, že ta protistrana každé dvě minuty vytáhne telefon, aby odepsala na smajlík, tak v tu chvíli, to si myslím, že to není v pořádku, to už je za čáru.⁴⁵

6.6.2. Pozornost

Dle mého názoru zde můžeme najít spojitost s častým **kontrolováním telefonu**. To je evidentním při mém pozorování, kdy se student po určité době pouze podívá na telefon, vyhodnotí, co se „v něm“ stalo a zase jej položí, případně na něm vyřídí záležitosti, které považuje za důležité. Castells (2007, 2009) a Eriksen (2005) (kapitola 2.2 a 2.4) poukazují na kompresi času a Eriksen (2005) upozorňuje, že v kombinaci se zvyšujícím se množstvím informací vznikají vyšší nároky na pozornost, což je dobře patrné v následujících rozhovorech.

P: Jenom se podívám na display, ani ten telefon neodemykám, jenom se podívám na display, vidím, kdo mi píše, během vteřiny jsem schopný to zandat zpátky.⁴⁶

P: Ale jinak přes den ho fakt jenom vytáhnu, že vidím, že mi napsal někdo něco důležitého, tak odepíšu.⁴⁷

P: (...) žejo mně všechno vyskakuje na display, takže když vidím, že někdo píše akutně, něco "Jsi tady?" tak odepíšu, ale jinak neodepisuju.⁴⁸

⁴⁵ Šestý rozhovor, 22. 11. 2016.

⁴⁶ Šestý rozhovor, 22. 11. 2016.

⁴⁷ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

⁴⁸ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

Přesně to, co zde participantka popisuje, dělala i přímo u našeho rozhovoru. Chápu tento jev jako kombinaci kategorií využití času a pozornosti. S touto participantkou jsem se před rozhovorem domlouval přes internet na časovém upřesnění naší schůzky. Někdy se pro tento jev, kdy probíhá koordinace „za pochodu“ využívá termín **mikrokoordinace**, které by participant bez neustálé dostupnosti nedosáhli. Požádal jsem tedy participantku, aby mi vysvětlila, jak u ní taková mikrokoordinace probíhá.

P: Když se potřebuju na něčem domluvit třeba viz. když to vztáhnou na dnešek. Dnešek pro mě byl, že potřebuju zkorigovat tři schůzky tak aby mi víceméně navazovaly, protože jsem tady nechtěla být od rána, na dvě hodiny pryč atd. a zároveň aby se setlo to místo. Takže víceméně když píšu tobě, jestli můžeš v neděli tak zároveň jsem psala Jitce, jestli může v neděli a Hanka psala mně, jestli můžu. Tak na základě toho, že tys mi psal „před odjezdem“, jsem psala tobě, jestli neděle šestnáctého. Na základě toho, žeš mi rychle odepsal, jsem mohla odepsat Jíti, kdy v tu neděli já můžu...a Hance. Pro mě v tenhle moment, kdy já si něco domlouvám a jinak těm lidem nepíšu jako „ahoj, jak se máš?“, to já nevedu tyhle konverzace, tak pro mě je dobré, když se mi rychle dostane ta odpověď, protože na tom, na té odpovědi dalších lidí visí, jak odpovím jiným lidem, takže v tomto upřednostňuju tu rychlost.⁴⁹

Aby mikrokoordinace mohla fungovat, je třeba kontrolovat chytrý telefon, aby mohl uživatel co nejdříve reagovat. Kontrolování telefonu se často děje v rámci určité komunikační situace. Domnívám se, že zde nastává jakési **vyhodnocování důležitosti** o tom, čemu a jak věnovat pozornost, což se týká zejména participantů, kteří jsou připojeni neustále a telefon využívají k více účelům, například k vyřizování (pracovních) emailů a existuje zde tak možnost, že se jedná o něco akutního, co je potřeba řešit hned.

⁴⁹ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

P: Já dokážu dobře vyvažovat, co je důležité a co se dá nechat na pozděj. Takže když vím, že mi přišlo 10 zpráv, ale když na ně odepíšu teď, nebo zítra, tak že je to úplně jedno, tak si to nechám na zítra. Třeba u toho Arnošta, tomu když přijde zpráva, tak nepotřebuje odepsat hned, vždycky hned, to je podle mě rozdíl mezi náma. On nedokáže vyvážit tu důležitost. Nedokáže to odložit.⁵⁰

P: Jo, já v daný moment vidím, že tam mám osm zpráv, ale vidím, že jenom jedna je "prosím tě nemůžeš mi za hodinu přinést něco?" tak mu odpovím, ale pokud mi ten člověk jenom píše "tady ti posílám tady a tohle" nebo mi píše, je pondělí a píše mi, jestli v sobotu nemůžu do práce, tak na to odepíšu buď ráno, nebo večer, v té fázi.⁵¹

Studenti mající chytrý telefon s mobilním připojením neustále u sebe by tedy mohli být na internetu pořád. Já sám ho mám téměř vždy u sebe. Situace je ale složitější. Možnost připojení sama o sobě neznámá, že bude student automaticky pořád na telefonu, a že bude ihned odpovídat. Student ani telefon se nenacházejí ve společenském vakuu, čímž myslím, že student se pohybuje v nějakém prostředí a skrze telefon komunikuje s ostatními lidmi. Student sám má také možnosti volby.

Dle mého názoru zde může docházet ke konfliktu etik. Jak jsem již popsal výše, je možné, že je společenským imperativem odpovědět hned, což nám umožňuje chytrý telefon, který je neustále připojený. Zároveň ale máme věnovat pozornost osobě, se kterou právě jsme, nevidáme se s ní často a v té době se nacházíme v intenzivní komunikaci. Na jedné straně je fyzicky přítomná osoba, které by se měla věnovat pozornost, na druhé straně je jiná

⁵⁰ Šestý rozhovor, 22. 11. 2016.

⁵¹ Pátý rozhovor, 20. 11. 2016.

osoba, očekávající odpověď přes telefon. Pokud tomu tak je, zdá se mi logické, že zde dochází ke konfliktu etik.

7. Shrnutí empirické části

V praktické části jsem hledal odpovědi na výzkumné otázky. Zvolil jsem si kombinaci metod pozorování a rozhovoru, které mi umožnily kontextualizovat používání chytrého telefonu studenty. Zajímal jsem se o to, jak se v jednotlivých aspektech práce s telefonem projevuje perspektiva času. Zjistil jsem, že v různých činnostech se tato perspektiva projevuje na pozadí těchto jevů, například v kapitole o etice zmiňuji, že studenti řeší použití i nepoužití telefonu – v určitých situacích jej nepoužijí, v určitých ano, ale můžeme říct, že tyto situace spojuje motiv využití času. Perspektiva času je zřejmá například v případech multitaskingu a mikrokoordinace. Domnívám se, že při používání chytrého telefonu můžeme sledovat v souvislosti s teorií modernity oddělování času od prostoru a práci s časem jako práci s entitou, kterou je potřeba využít co nejefektivněji.

8. Diskuse

Kavárnu, ve které jsem prováděl výzkum, navštěvovaly častěji ženy než muži. Pokud bych dělal výzkum v jiné kavárně nebo na úplně jiném místě, pozorování i vzorek by mohl být odlišný. Nepochybně by bylo zajímavé podívat se na jiné skupiny, například věkové, a také udělat pozorování i na jiných místech. Opět jsem se ale rozhodl pro hloubku a komplexitu, kdy jsem pozoroval jednu skupinu, na jednom místě a snažil jsem se poodkrýt co možná nejvíce faktorů při používání chytrého telefonu. Při výběru zkoumané skupiny a místa výzkumu jsem se snažil tyto oblasti co nejvíce zúžit, jelikož se snažím o komplexní popis a nebylo v mých možnostech věnovat se dostatečně kvalitně více skupinám. Nicméně se domnívám, že by to bylo minimálně

zajímavé pro další výzkum, ne-li přímo žádoucí a do budoucna se tomuto nevyhýbám, spíše naopak bych si komparaci více skupin kladl za cíl.

Komplikací bylo, že jsem viděl a vidím tento fenomén (používání telefonu studenty) všude a měl jsem pocit, že z terénu není úniku. A jelikož jsem také student, vytvořit si odstup bylo náročnější. Tím, že jsem navštěvoval v rámci výzkumu kavárnu, jsem si alespoň částečně vytvořil odstup od zkoumané problematiky. Sám jsem se v průběhu výzkumu již podruhé, po několikaleté odmlce, stával uživatelem chytrého telefonu. Na začátku výzkumu jsem byl částečný outsider, což mi pomohlo vidět používání chytrých telefonů z jiného úhlu pohledu, protože běžný uživatel chytrého telefonu si mnoho věcí neuvědomuje. Dnes jsem ale již téměř úplný insider. Doufal jsem ale, že výměnou za tuto komplikaci dostanu možnost hlubšího vhledu do tohoto fenoménu, o což jsem usiloval.

Také je pro mě otázka, nakolik ovlivňuje etika chování dotazovaných osob a nakolik je to diskurzivní výpověď. Domnívám se, že participant mohli v některých případech odpovídat tak, jak si mysleli, že se od nich očekává. Zvláště ti, se kterými jsem se neznal již z dřívější doby. Nicméně jsem dělal rozhovor s participantem, který mluvil o svém kamarádovi, který nemá rád používání telefonu ve společnosti, a s tímto kamarádem jsem pak také dělal samostatný rozhovor, ve kterém se výpovědi o etice shodovaly. Čili je pravděpodobné, že etika používání telefonu opravdu existuje a lidé ji vnímají – oba dva respondenti sdělili stejnou věc v rozdílných rozhovorech.

Závěr

V této práci jsem se snažil poodhalit roli chytrého telefonu u studentů skrze perspektivu času. Mým cílem bylo prozkoumat chytrý telefon tak, jak jej používají studenti Univerzity Palackého. Jako terén jsem si zvolil jednu z vyhledávaných studentských kaváren. Kladl jsem si tyto otázky: jak studenti

pracují s tím, že jsou teoreticky neustále dostupní skrze chytrý telefon, jak si strukturují svůj čas a prostor, jak vstupuje etika neustálé dostupnosti do stávajících etických norem a jak studenti pracují s pozorností při používání chytrého telefonu. Ukázalo se, že je perspektiva času v tomto ohledu hodnotná, a to hned z několika důvodů.

Tato perspektiva jednak nabízí možnost, jak analyticky nahlížet na používání chytrého telefonu studenty a zároveň můžeme vidět při používání chytrého telefonu u studentů konkrétní práci s časem. Studenti se často snaží čas ušetřit. Například tím, že při čekání ve frontě vyřizují email. Kategorie času ale proniká hlouběji a můžeme ji nalézt také například v rámci etiky používání telefonu. Pokud studenta nebaví určitá část konverzace, může využít chytrého telefonu k tomu, aby čas lépe využil. Naopak ale jiný student může vyžadovat pozornost a tím pádem může vyžadovat nepoužívání chytrého telefonu při konverzaci, protože má stejnou motivaci k využití času. Pokud protistrana nedává pozor a příliš často používá chytrý telefon, konverzace je znehodnocená a dochází ke ztrátě času.

Pakliže se díváme na chytrý telefon jako na technologii, se kterou se pracuje v reálném čase, je logické, že se s ním musí v nějaké podobě pracovat s pozorností. Tato pozornost je mimo jiné kulturně podmíněná, jak v práci ukazují. Použití telefonu závisí na společenské etice, na osobní etice, na situačním a vztahovém kontextu a také na tom, v jaké společenské pozici je konkrétní uživatel. Domnívám se, že také záleží na hodnotách dané společnosti. Zdá se, že existuje ve společnosti očekávání věnování pozornosti, což je ale v rozporu s častým používáním telefonu. Toto časté používání telefonu má ale také svoji logiku. V rámci kultury neustálé dostupnosti je žádoucí, aby byl jednotlivec co možná nejčastěji dostupný. Zde můžeme také odhalit aspekty využití času. Pokud je člověk dostupný, má například možnost operativně řešit schůzky tak, aby co nejlépe navazovaly a čas byl tak efektivně využit. Tyto schůzky může zároveň student řešit v „prázdných

chvilích“. Takovou chvílí může být například fronta při čekání na zaplacení. Chytrý telefon v tomto momentě napomáhá využití času, který by byl jinak ztracen pouhým čekáním. Ukázalo se, že použití telefonu je motivováno snahou využít čas co nejefektivněji.

V souvislosti s modernitou a také s informačními a komunikačními technologiemi dochází k oddělování času a prostoru, což má své společenské důsledky. Tyto technologie se rozšiřují mezi čím dál více lidí. Domnívám se, že neustálou dostupnost „*always on*“ umožněnou chytrým telefonem s mobilním připojením můžeme považovat v návaznosti na Escobara (1994) za novou kulturní konstrukci, se kterou se pojí praktiky, jako je například kontrolování telefonu. Tato konstrukce se zařazuje do již stávajících konstrukcí, jako je například věnování pozornosti. A zároveň vychází z imperativu využití času, který se také s modernitou pojí.

Při výzkumu jsem si také uvědomil, že byť je chytrý telefon u studentů často nejpoužívanější technologií a má jedinečnou kombinaci vlastností a možností využití, tak není jedinou technologií používanou na zpracování informací, kterých je, jak podotýká Eriksen (2005), čím dál více. Student může přijít domů, pracovat na notebooku a k tomu si ještě třeba pustit seriál v TV. V životě studentů se tedy jedná o celý ekosystém technologií, ve kterém hraje telefon v dnešní době specifickou roli, protože je nejintenzivněji používaný a doprovází ostatní činnosti a technologie, neboť je prakticky neustále po ruce, neustále dostupný, připravený k použití. Tento ekosystém a jeho provázanost v životě studenta by stálo za to probádat nejen v ohledu na chytrý telefon. Nejen student v dnešní době pracuje s čím dál větším množstvím informací, které musí zpracovávat, což se sebou nese vyšší nároky na čas a pozornost.

Metafora kyborga, zde nastíněná Donnou Haraway (2002) a Davidem Hakkenem (1999), je v případě používání chytrého telefonu užitečným konceptem. Ukázal jsem, že studenti mají telefon velmi často u sebe a využívají

ho v průběhu dne k různým činnostem. Telefon je něco jako jejich prodloužená ruka, další končetina, součást těla umožňující přežít v moderní *síťové společnosti*.

Chytrý telefon teoreticky umožňuje být připojený k internetu a být dostupný, kdekoliv a kdykoliv. Používání chytrého telefonu se ale neodehrává ve vakuu. Studenti jsou při použití chytrého telefonu často motivováni snahou o využití času, což je dle mého názoru aspekt vycházející z modernity tak, jak ukazuje Borscheid (2007). Student je zároveň součástí společnosti a ve využívání telefonu tak hraje roli také společenský a situační kontext. Od studenta se může na jednu stranu očekávat, aby byl dostupný, na druhou stranu se od něj ale také může očekávat pozornost. S tímto se musí student nějakým způsobem vypořádat.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura

- Bell, D. (2007). *Cyberculture theorists: Manuel Castells and Donna Haraway*. Abingdon: Routledge.
- Borscheid, P. (2007). *Virus času*. Praha: Mladá fronta.
- boyd, d. (2011). Participating in the Always-on Lifestyle. In M. Mandiberg (Ed.) *The Social Reader*. 71-76
- Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, M., Fernández-Ardèvol, M, Qiu, L. J., & Sey, A. (2006). *Mobile Communication and Society: A Global Perspective*. Cambridge: The MIT Press
- Eriksen, T. H. (2005). *Tyranie okamžiku*. Brno: Doplněk.
- Escobar, A. (1994). Welcome to Cyberia. Notes on the Anthropology of Cyberculture. *Current Anthropology*, 35(3). 211–231
- Pfaffenberger, B. (1988). Fetishised Objects and Humanised Nature: Towards an Anthropology of Technology. *Man*, 23(2), new series, 236-252
- Giddens, A. (2003). *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hakken, D. (1999). *Cyborgs@cyberspace?: An Ethnographer Looks to the Future*. New York: Routledge.
- Haraway, D. (2002). Manifest kyborgu: Věda, technologie a socialistický feminismus ke konci dvacátého století. In Barša, P. (Ed.) *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity – Sociální studia*, 7, 51–58. Brno: Masarykova univerzita.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál
- Madianou, M. & Miller, D. (2012). Polymedia: Towards a New Theory of Digital Media in Interpersonal Communication. *International Journal of Cultural Studies*, 16(2), 169-187

Madianou, M. (2014). Smartphones as Polymedia. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19, 667-680

Strauss, A. & Corbinová, J. (1999) Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie. Brno: Albert

Turkle, S. (2008). Always-On/Always-On-You: The Tethered Self. In J. E. Katz, (Ed.), *Handbook of Mobile Communication Studies* (s. 121-139). Cambridge: The MIT Press

Švaříček, R., & Šedřová, K. (2007). Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál.

Internetové zdroje

Český statistický úřad. (2016). Informační společnost v číslech – 2016. Citováno 31. března 2017. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/informacni-spolecnost-v-cislech-2016>

Prameny

První rozhovor, uskutečněn 18. 10. 2016

Druhý rozhovor, uskutečněn 26. 10. 2016

Třetí rozhovor, uskutečněn 2. 11. 2016

Čtvrtý rozhovor, uskutečněn 17. 11. 2016.

Pátý rozhovor, uskutečněn 20. 11. 2016

Šestý rozhovor, uskutečněn 22. 11. 2016

Sedmý rozhovor, uskutečněn 24. 11. 2016

Osmý rozhovor, uskutečněn 24. 11. 2016

Nahrávky a přepisy všech rozhovorů jsou v držení autora.